

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Кафедра фінансів, обліку та економічної безпеки

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
УКРАЇНИ**

Колективна монографія

За редакцією
М. А. Слатвінського

Умань
2019

УДК 336(477)(02)
Ф59

Колектив авторів:

Бержанір І. А., Білошкурський М. В., Вінницька О. А., Демченко Т. А., Дем'янишина О. А., Корнієнко Т. О., Мельничук Ю. М., Слатвінський М. А., (редактор), Стойка С. О., Чвертко Л. А.

Рецензенти:

Бондарук Т. Г., доктор економічних наук, професор (*Національна академія статистики, обліку та аудиту*);

Ткачук І. Г., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*);

Пачева Н. О., кандидат економічних наук, доцент (*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*).

Рекомендовано до друку Вченою Радою

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(протокол № 7 від 17 грудня 2019 року)

Ф59 Фінансове забезпечення стратегії економічного зростання України : колективна монографія / за ред. М. А. Слатвінського. – Умань : УДПУ імені Павла Тичини, 2019. – 290 с.

ISBN 978-617-525-149-2

У монографії представлені результати досліджень професорсько-викладацького складу кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за науково-дослідною темою «Проблеми фінансового забезпечення розвитку економіки та соціальної сфери» (номер державної реєстрації 0116U000117).

У монографії обґрунтовано окремі теоретичні положення й розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення інструментарію фінансового забезпечення стратегії економічного зростання економіки України. Визначено пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування та визначені напрями подальшого розвитку страхового ринку, який є важливою складовою фінансового механізму забезпечення стратегії її зростання; зроблено кроки до вирішення наукових питань аналітично-облікового забезпечення фінансової стратегії розвитку підприємств України, зокрема облікового забезпечення управління підприємствами, обліку та аналізу власного капіталу, організації та методології обліку грошових коштів підприємств; запропоновано шляхи стратегічного управління фінансово-економічною безпекою України.

Рекомендовано читачам, що цікавляться економічними проблемами, вченим, спеціалістам, аспірантам, викладачам та студентам.

ISBN 978-617-525-149-2

УДК 336(477)(02)

© Колектив авторів, 2019

© Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. СТРАХОВИЙ РИНОК ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ	8
1.1. Особливості посередницької діяльності у сфері страхування	8
1.2. Сучасний стан та перспективи розвитку агрострахування.	35
1.3. Довгострокове страхування життя як напрям поліпшення фінансової незалежності регіону	79
<i>Список використаних джерел до розділу 1</i>	<i>105</i>
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНО-ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	117
2.1. Бухгалтерський облік та аналіз в процесі управління підприємством	117
2.2. Організація обліку і аудиту грошових коштів на підприємстві.....	146
2.3. Удосконалення обліку власного капіталу підприємства.	177
<i>Список використаних джерел до розділу 2</i>	<i>201</i>
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ	207
3.1. Основні напрями мінімізації впливу тіньової економіки на національне господарство	207
3.2. Стан та проблеми забезпечення інформаційної безпеки.	226
3.3. Формування економічної безпеки сільського господарства на регіональному рівні	254
<i>Список використаних джерел до розділу 3</i>	<i>278</i>
ВИСНОВКИ	284

РОЗДІЛ 1

СТРАХОВИЙ РИНОК ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

1.1. Особливості посередницької діяльності у сфері страхування

Страхування як вид економічних відносин, котрі пов'язані із формуванням та використанням цільових грошових фондів, призначених для страхового захисту, є своєрідним механізмом передання ризику від одних суб'єктів іншим за відповідну плату. Процес передавання ризику на відповідальність страхової компанії може відбуватися як безпосередньо від страхувальника до страховика, так і через страхових посередників.

Розвиток конкуренції на страховому ринку України створює стимули для страхових компаній осучаснювати, а також розробляти, формувати та поширювати нові страхові послуги. Для того, щоб зацікавити потенційних споживачів і надати інформацію про такі послуги, а також успішно їх реалізувати, страховики застосовують на ринку різні методи та механізми. Водночас більшості клієнтів важко зорієнтуватись у різноманітті страхових продуктів, тому для їх реалізації та полегшення розуміння специфіки страхового захисту потенційними покупцями, дедалі більшу роль на фінансових ринках починає відігравати страхове посередництво.

Вплив страхових посередників проявляється на мікро- і макроекономічному рівні в процесі формування загального страхового захисту суспільства, зміцнення довіри страхувальників до кожного окремо взятого страховика й до інституту страхування в цілому. Ще більша їх роль на макроекономічному рівні, коли своєчасна виплата страхового відшкодування за великими страховими випадками носить загальнодержавний характер,

позитивно впливаючи на розвиток тієї чи іншої галузі народного господарства [1].

Законодавство Європейського співтовариства визначає страхове посередництво як діяльність, що пов'язана презентацією, формуванням пропозицій або виконанням підготовчих робіт з укладання договору страхування або участь в адмініструванні та обслуговуванні таких договорів, особливо при настанні збитку [2].

В Україні цей вид діяльності дотепер не набув належного розвитку і знаходиться на стадії становлення, тоді як в економічно розвинених країнах страхові та перестрахові посередники відіграють центральну роль у реалізації страхових і перестрахових продуктів. Проте, як відомо, головною умовою існування будь-якого ринкового інституту є наявність відповідної інфраструктури. З огляду на це, страхова діяльність повинна бути забезпечена відповідною структурою страхових посередників.

Серед суб'єктів інфраструктури страхового ринку виокремлюють прямих і непрямих страхових посередників. Прямими страховими посередниками є страхові агенти і брокери, які безпосередньо приймають участь у продажу страхових продуктів, оперативно реагують на зміни ринкової кон'юнктури страхових послуг, сприяють підвищенню конкуренції між страховиками та покращенню якості обслуговування клієнтів. Необхідність точної оцінки (фінансової, технічної) об'єктів і ризиків, що підлягають страхуванню, розміру збитків, заподіяних у результаті настання страхових випадків, поліпшення якості страхових послуг підвищує роль таких учасників страхового ринку, як актуарії, сюрвейєри, аварійні комісари, аджастери, диспашери та ін. Ці суб'єкти страхових відносин формують систему непрямих страхових посередників.

Страховий агент – це «особа, яка уповноважена виступати від імені страховика, має право на одержання певної винагороди за свої послуги і відшкодування тих витрат, яких зазнала в ході здійснення від імені страховика доручених дій» [3, с. 46].

Особливу роль у процесі купівлі-продажу страхових продуктів відіграють страхові брокери, які здійснюють консультаційний супровід страхувальника на етапі укладання, виконання, модифікації і припинення договору страхування. Діяльність страхового брокера, на думку Г. Гришина, «це професійна активність людей, які діють за принципом повної свободи підприємницької діяльності з метою пошуку оптимального страхового захисту» [4, с. 46].

В сучасних умовах розвитку економіки на ринку страхування (особливо в сегменті великого індустріального бізнесу) брокери є ключовою інфраструктурною можливістю підвищення якості ринкових відносин і ефективності розвитку як ринку страхування, так і тієї галузі, в якій зайнятий клієнт.

Страхове посередництво як елемент інфраструктури страхового ринку розглядають у своїх наукових доробках О. В. Васильєв [5, с. 205], О. В. Кнейслер [6, с. 124], Н. І. Налукова [7, с. 848] та ін.

Організація і регламентування діяльності страхових посередників є прерогативою держави, зокрема, в країнах Європейського співтовариства прийняті й діяли спеціальні директиви: № OJ 1977 L26 / 14; № OJ 1992 L19 / 32; № 77/92 / ЄЕС [8, с. 42]. Названі директиви визначають стандарти рівня професійної підготовки, досвіду і доброї репутації посередників. У грудні 2002 року в Брюсселі Європейська комісія прийняла нову Директиву про страхове посередництво, яка набрала чинності у 2005 р. та діяла до вересня 2018 р. Визначальною рисою цього документу і його значною відмінністю від попереднього є те, що у визначенні терміну «страховий посередник» відсутній поділ на агентів та брокерів. Ключовою вимогою до всіх без винятку посередників є вимога щодо їх обов'язкової реєстрації та передбачені санкції до тих страховиків, які користуються послугами незареєстрованих посередників. Чинна Директива ЄС № 97 про дистрибуцію у страхуванні (Insurance Distribution

Directive, IDD) [9] визначає сутність страхового посередництва саме продажем страхових продуктів від одного суб'єкта (страхової компанії) – іншому (клієнту), чітко сформульованими кваліфікаційними вимогами, сертифікацією, необхідністю безперервного професійного навчання, обов'язковим для страхових і перестрахових посередників полісом страхування професійної відповідальності, вимогами до керівників страхових і перестрахових брокерів, забезпечення гарантії стосовно їх професійної відповідальності, кваліфікаційними стандартами до страхових агентів, необхідними для посередницької діяльності у галузі страхування, морально-етичними засадами (в Україні діє Кодекс професійної етики страхових посередників стосовно всіх суб'єктів страхової дистрибуції, вимогою до підписання договору щодо надання споживачам інформації про статус продавця страхового продукту, вид його винагороди).

В цілому основні кваліфікаційні вимоги, а також рамкові умови діяльності посередників встановлюються відповідним національним законодавством. Законодавство більшості країн регулює діяльність страхових посередників, передбачає порядок їх реєстрації, вимоги до рівня професійної підготовки і надання інформації, а також необхідність фінансових гарантій покриття відповідальності, що виникає при посередницькій діяльності [10, с. 89]. Наприклад, у Великобританії, ще у 1977 р. Законом про страхових брокерів була утворена Реєстраційна рада страхових брокерів, до компетенцій якої віднесені контрольні та регулятивні функції, ведеться реєстр діючих брокерів і брокерських контор [11, с. 11].

Правові основи функціонування страхового посередництва в нашій країні визначені Законом України «Про страхування», відповідно до якого «страхова діяльність в Україні може провадитися за участю страхових посередників», а також зазначається, що «страховими посередниками можуть бути страхові або перестрахові брокери та страхові агенти» [12].

Діяльність страхових агентів і страхових брокерів дуже схожа між собою, але їхній юридичний статус чітко розрізняється.

Традиційно страхове посередництво в нашій країні широко представлене практикою роботи страхових агентів. Донині ці учасники страхових відносин, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, отримуючи за свою роботу комісійну винагороду, займають значну нішу в системі реалізації страхових продуктів. Слід зауважити, що страхові агенти в Україні за чинними правовими нормами працюють на одну страхову компанію, тоді як європейське законодавство передбачає для цих суб'єктів страхового ринку можливість представляти інтереси групи страхових компаній, тобто мати статус мультиагента.

Згідно з класифікацією, що запропонована Директивою Європейського Парламенту і Ради 2002/92/ЄС, мультиагенти, як і страхові брокери, – це «незалежні» страхові посередники, тоді як страхові агенти у притаманному в Україні трактуванні – це «залежні» страхові посередники.

На думку українського дослідника Ю. М. Клапківа, залежним страховим посередником є «особа, яка виконує посередницькі функції для або від імені однієї або більше страхової компанії, якщо пропоновані страхові продукти не є між собою конкурентними» [13, с. 120].

Нині на страховому ринку України функції страхових агентів виконують як фізичні особи, так і юридичні особи. Страхові агенти-фізичні особи часто не входять до штатного розпису фінансової установи та працюють на основі трудової угоди, що детально регламентує їхню трудову діяльність. Раніше в ролі страхового агента виступав звичайний співробітник страхової компанії, який продавав страхові поліси цієї компанії і крім комісійної винагороди мав постійну оплату праці. В теперішній час страховим агентом в Україні може стати практично будь-яка дієздатна особа, її підготовка повністю перекладається на

сумління страхової компанії, чиї послуги вона рекламуватиме та реалізуватиме. Водночас дослідники, оцінюючи діяльність страхових агентів, акцентують увагу на низькому рівні їхньої фахової підготовки та відповідальності перед клієнтом і працедавцем.

Роль агентів-юридичних осіб виконують транспортні підприємства при здійсненні обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, комерційні банки, нотаріальні контори, туристичні агентства, готелі, відділення зв'язку тощо, які разом з послугами у межах своєї основної діяльності пропонують клієнтам укласти договори з того чи іншого виду страхування. Страхові агенти-юридичні особи частіше представляють інтереси страхових компаній, які здійснюють види страхування інші, ніж страхування життя. Зазвичай їхня діяльність пов'язана з обслуговуванням великої кількості громадян і організацій, яким необхідний страховий захист.

Наразі в Україні немає достовірної інформації щодо кількості страхових агентів, що зумовлено недосконалістю обліку таких осіб. Згідно з даними Української федерації убезпечення, агентська мережа страхових компаній, в окремі роки перевищувала кількість штатних працівників. Зокрема, кількість агентів-фізичних осіб, що працювали на компанії зі страхування життя, впродовж 2008-2013 рр. в середньому була майже втричі більшою за кількість штатних працівників [14].

У країні відсутній загальний облік та реєстрація страхових агентів із прив'язкою до конкретного страховика, що, на думку вчених, мало би бути обов'язком страхової компанії, закріпленим на юридичному рівні, за аналогією з посередницькою діяльністю з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. Це актуалізує проблему регламентації діяльності страхового агента на державному рівні та законодавчої унормованості діяльності

мультиагентів, тобто таких професійних агентів, які працюють на декілька компаній [13, с. 122–123].

Брокерська діяльність на страховому ринку це посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів пов'язана з підготовкою, укладанням та виконанням (супроводом) договорів страхування (перестраховування) на підставі брокерських угод із страхувальниками або перестраховальниками.

Страховий брокер як комерційна організація отримує за надані послуги винагороду, розмір якої залежить від переліку послуг, що визначаються угодою і доповненнями до неї, і розраховується в одному із таких способів: а) фіксована сума, б) погодинна ставка оплати праці, в) % від суми страхового тарифу (премії) за договорами страхування. Незважаючи на високий рівень цін на послуги страхових брокерів, укладаючи договір на брокерське обслуговування, страхувальник не тільки економить час, який було б витрачено на вивчення страхових продуктів і пропозицій страховиків, проведення переговорів, самостійну підготовку і оформлення документів для отримання страхової виплати і т. д., а й грошові кошти [15].

Розвиток брокерського страхового посередництва в Україні співпадає в часі з появою приватного страхування та початком формування страхового ринку. Страхові брокери, володіючи спеціальними знаннями в усіх сферах страхування, орієнтуючись у законодавчій базі, знаючи межі можливостей широкого кола страховиків, порівнюючи та вибираючи найпривабливіші умови страхування серед низки пропозицій, здатні повною мірою забезпечити реалізацію інтересів споживачів страхових послуг. Основна відмінність придбання страхувальником страхового поліса безпосередньо і через брокера полягає в тому, що, намагаючись залучити клієнта, страховик керується власними (суб'єктивними) інтересами, що не дозволяє всебічно проаналізувати пропоновану послугу. Звернення до посередника дозволяє уникнути подібної ситуації, а відтак всебічно оцінити

ситуацію та підібрати оптимальний варіант для кожного клієнта. Завдання брокера – забезпечити страхувальнику отримання від страховиків найкращих умов. Інтерес самих страховиків враховується, але не стає пріоритетним завданням для брокера.

Аналіз зарубіжної практики вибору страхових брокерів показав вищий рівень значущості нематеріальних активів страхових брокерів для корпорацій, що мають намір скористатися їхніми послугами. До таких критеріїв відносять такі показники:

- репутація брокера на ринку (найчастіше за даними офіційних незалежних рейтингових агентств);
- якість клієнтської бази (профільна спрямованість, акцент на роботі з промисловими компаніями зі складною специфікою діяльності);
- лояльність клієнтів (наприклад, за тривалістю ведення одного клієнта, частоті повторюваних контрактів);
- темпи зростання кількості клієнтів (з урахуванням високої частки клієнтів минулих років);
- членство страхового брокера в професійних асоціаціях і його експертне положення на ринку (публікації в пресі, виступи експертів компанії про тенденції на ринку страхування та ін.) [16].

Страхові брокери є незалежними суб'єктами страхового ринку, що здійснюють підприємницьку діяльність від свого імені, і зареєстровані в порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [17]. Діяльність страхових брокерів регулюється Законом України «Про страхування» [12] та низкою нормативно-правових актів, ухваленими Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, зокрема, розпорядженнями «Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів» [18], «Про затвердження Порядку складання та подання

звітності страхових та/або перестрахових брокерів» [19] та «Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення посередницької діяльності на території України з укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами» [20].

Варто зауважити, що страхові брокери не несуть відповідальності за діяльність страхових компаній, але при цьому ці суб'єкти страхових відносин несуть відповідальність за свої дії і роботу зі своїм портфелем клієнтів. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1523 від 18 грудня 1996 р. «Про порядок провадження діяльності страховими посередниками», до діяльності страхових брокерів застосовують ряд обмежень. Це, зокрема, такі:

- страховий брокер не може проводити інші види діяльності, у тому числі посередницької діяльності на страховому ринку;
- страховий брокер не може укласти договори страхування з одним страховиком на суму страхових платежів, що не перевищує 35% загальної суми страхових платежів за всіма договорами страхування, укладеними цим брокером протягом року;
- розмір утримуваних страховим брокером страхових платежів протягом кожного кварталу не повинен перевищувати розмір сплаченого статутного капіталу страхового брокера;
- страховий брокер має право отримувати страхові платежі, якщо він забезпечує набрання чинності договором страхування не пізніше одного дня після отримання ним страхових платежів [21].

Згідно з чинним законодавством, право на провадження посередницької діяльності у страхуванні (перестрахованні) мають страхові та/або перестрахові брокери, які внесені до державного реєстру, а також страхові та/або перестрахові брокери-нерезиденти, які в установленому порядку письмово повідомили про намір здійснювати діяльність на території України [12].

Аналіз офіційної статистичної інформації про надання посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні в Україні засвідчує відсутність системності та публічності у цій сфері. Незважаючи на позитивну динаміку деяких показників діяльності цих суб'єктів страхового ринку, в цілому взаємодія страховиків, страхувальників і страхових та перестрахових брокерів перебуває тільки на початковому етапі розвитку. Свідченням цього є аналіз кількісних та якісних показників брокерської діяльності. Зокрема, в країні станом на кінець 2019 р., за даними Державного реєстру фінансових установ, оприлюдненим Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [22], функції страхового та перестрахового посередництва на ринку виконують лише 61 брокери (в т. ч. 10 представництв). Ці показники кількості страхових та перестрахових брокерів інституту посередників страхового ринку України неспівставні з відповідними показниками розвинутих страхових ринків. Адже, тоді як в економічно розвинутих країнах на одну страхову компанію припадає декілька десятків брокерських установ, що її обслуговують або працюють із нею [23, с. 44], в Україні у 2018 р. співвідношення страховиків і брокерів складає трохи більше ніж 4:1. Зарубіжний досвід показує, що зростання кількості брокерів, які ефективно працюють на страховому ринку, відбувається відповідно до того, як укрупнюються страхові компанії. Оскільки, за оцінками аналітиків, український страховий ринок стає все більш концентрованим, системні страхові компанії поступово витісняють слабших і дрібніших конкурентів, то є великі сподівання, що страхове посередництво розпочне якісно новий, більш ефективний етап свого розвитку.

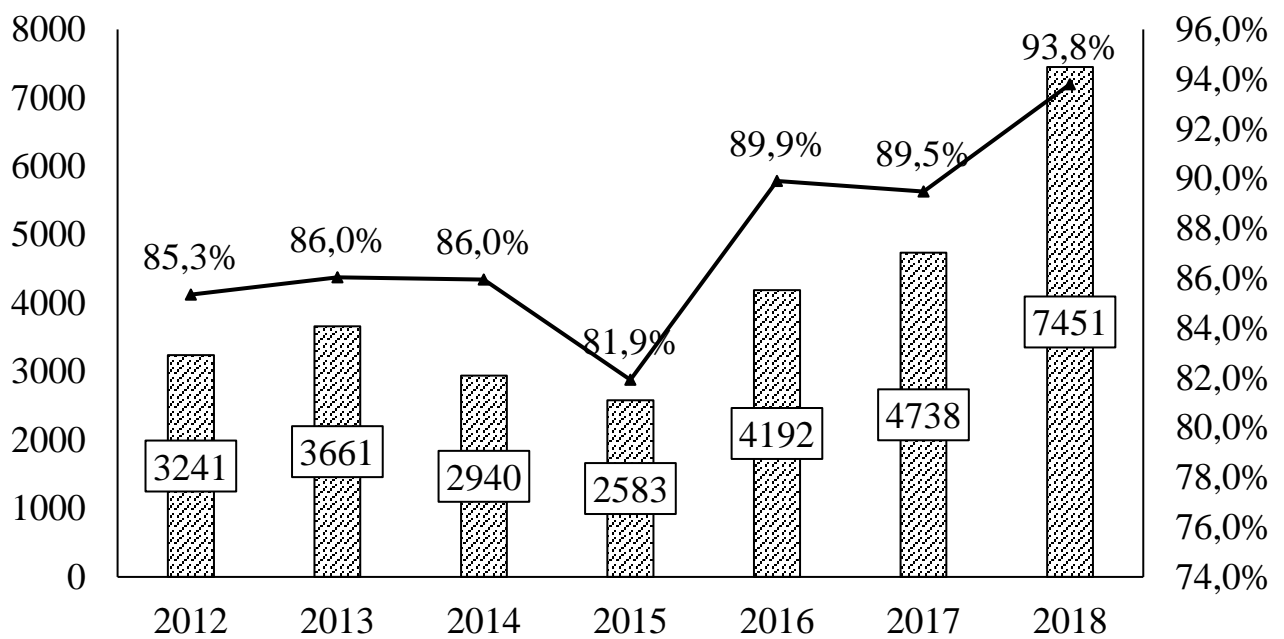
Водночас, слід зазначити, що останнім часом на вітчизняний страховий ринок прийшло багато закордонних фінансових установ. Нині про намір надавати посередницькі послуги у страхуванні та перестрахованні на території України повідомили 19 брокерів-нерезидентів з таких країн, як Чехія – 5 установ,

Латвія – 4, Швейцарія – 3, Австрія – 2, Німеччина – 2, Італія – 1, Естонія – 1, Литва – 1, а також одна фінансова установа з Великобританії [24]. Крім того два страхових/перестрахових брокера-нерезиденти повідомили про намір здійснювати посередницьку діяльність на території України з укладання договорів страхування/перестраховування зі страховиком-нерезидентом [25].

Оцінка статистичних даних про надання посередницьких послуг у страхуванні та перестраховуванні в Україні, представлених на офіційному сайті Нацкофінпослуг [26], показує, що у 2018 р. страховими та перестраховими брокерами на користь страхувальників і перестраховувальників укладено майже 7,5 тис. договорів, що в 1,57 разу більше, ніж у попередньому році. Це зростання відбулося переважно за рахунок збільшення кількості угод, укладених брокерами зі страховиками-резидентами, темп приросту яких становив 64,8 %. Частка зазначених договорів у загальній кількості договорів, укладених страховими та перестраховими брокерами, у 2018 р. досягла максимуму за період з 2012 р. і склала майже 94 % (рис. 1.1).

Водночас, частка договорів страхування, укладених брокерами зі страховиками-резидентами на користь страхувальників, у загальній кількості договорів (крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті), залишається незначною: у 2018 р. значення цього показника становило лише 9,02 % (у 2017 р. – 6,0 %) (рис. 1.2).

Основними споживачами послуг ринку страхових брокерів, як показують дослідження, є представники бізнес-середовища, зокрема, великі промислові компанії, які частіше за інших в обов'язковому порядку включають страхових брокерів у процес внутрішнього ризик-менеджменту [16].

- ▨ Кількість договорів страхування та перестрахування, укладених брокерами
- ▲ Частка договорів страхування, укладених брокерами зі страховиками-резидентами, у загальній кількості договорів укладених брокерами

Рис. 1.1. Динаміка кількості договорів страхування та перестрахування, укладених брокерами, та частки договорів страхування, укладених брокерами зі страховиками-резидентами, у загальній кількості договорів укладеними за участі брокерів*

* розроблено за даними [26]

У 2018 р. майже 63 % укладених брокерами страхових угод є угодами з обов'язкових видів страхування (у 2017 р. цей показник складав 73,8 %); 32,9 % – це договори добровільного особистого страхування (у 2017 р. – 18,1 %). Питома вага договорів за іншими видами добровільного страхування у їхній загальній кількості є незначною, зокрема, за видами страхування життя укладено лише 0,1 % договорів (у 2017 р. – 0,8 %), за видами майнового страхування та страхування відповідальності – відповідно 2,4 % та 4,3 % договорів (у 2017 р. – 4,7 % та 3,4 %).

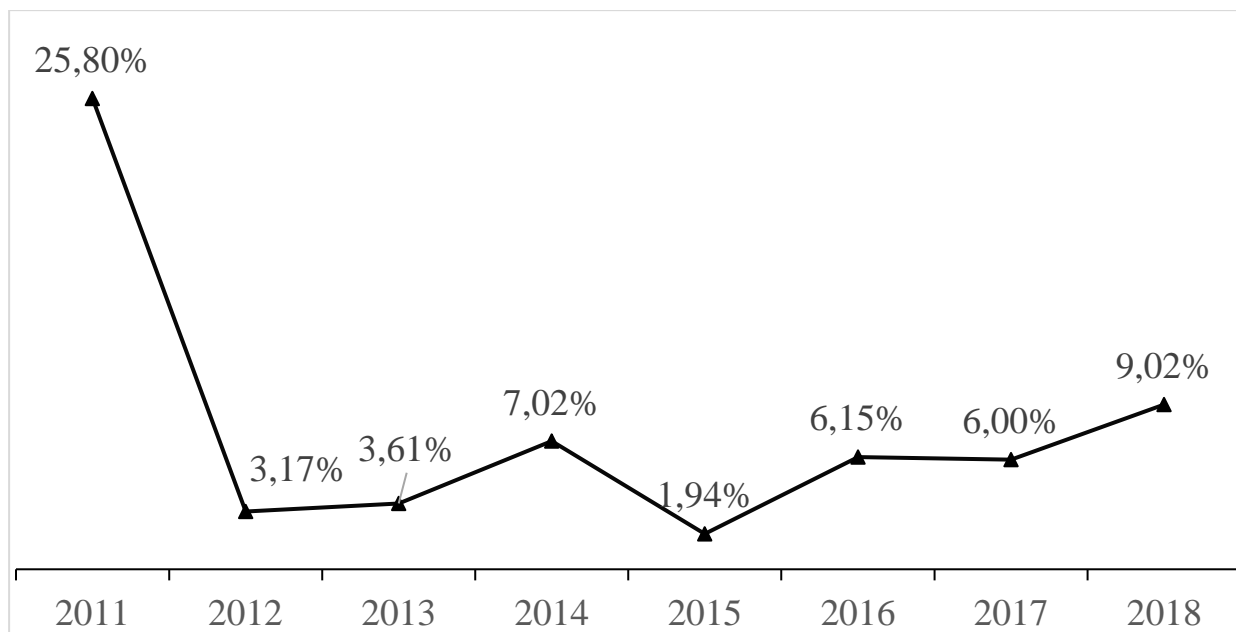

Рис. 1.2. Динаміка частки договорів страхування, укладених брокером із страховиками-резидентами на користь страхувальників, у загальній кількості договорів страхування (крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті)*

** розроблено за даними [26; 27]*

Невеликими є обсяги платежів, отриманих страховиками-резидентами та перестраховиками-резидентами за договорами страхування та перестраховування, що укладені брокерами. У 2016 – 2018 рр. питома вага страхових платежів, отриманих страховиками-резидентами за договорами страхування укладеними зі страхувальниками за брокерської підтримки, у валових страхових преміях українських страховиків дорівнювала близько 0,3 %. До прикладу, на Заході через страхових брокерів збирається від 10 – 20 % (континентальна модель ринку) до більш ніж 50 % (англо-американська модель ринку) страхових премій. Ситуація на ринку страхових брокерських послуг у нашій країні свідчить про недостатній рівень страхової культури та обізнаності потенційних [16, с. 5] страхувальників, про переваги співпраці зі страховими посередниками, а також про їхню неготовність

додатково оплачувати вартість послуг брокера навіть за умови оптимально підбраного страхового захисту для себе.

Водночас, сьогодні не можна не відзначити позитивні кроки України на шляху до формування багатоканальної моделі продажу страхових продуктів. Внесок страхових брокерів у просуванні страхових послуг від страховика до споживача, хоча й незначний за своїми масштабами, проте характеризується позитивною динамікою [28, с. 185]. Зокрема, впродовж 2012 – 2018 рр. обсяг страхових платежів, отриманих страховиками за договорами страхування, які укладені зі страхувальниками через посередників-брокерів, зріс більше як у 3,7 рази: з 30,1 млн грн у 2012 р. до 112,5 млн грн на кінець 2018 р. (рис. 1.3). При цьому частка надходжень, отриманих страховиками-нерезидентами, впродовж досліджуваного періоду є незначною (її середнє значення дорівнювало 3,6%) та характеризується чітко вираженою тенденцією до зниження: з 8,7 % у 2013 р. до 2,4% у 2018 р.

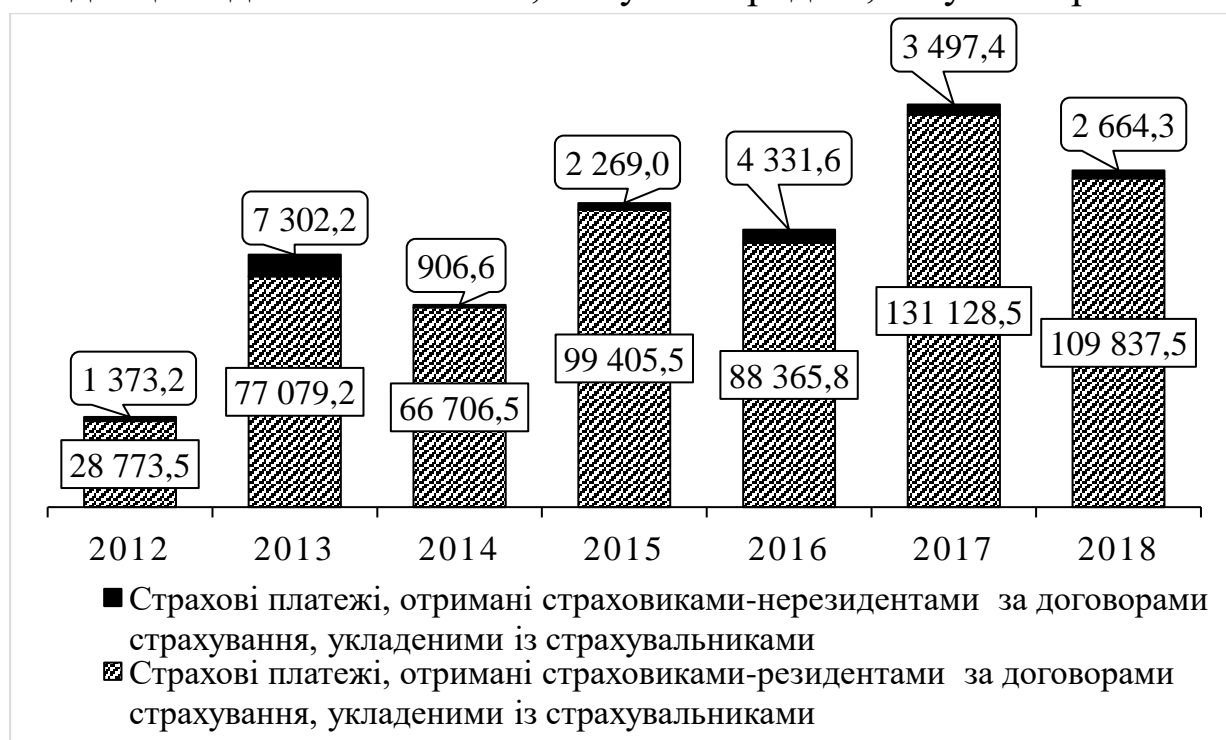

Рис. 1.3. Динаміка страхових надходжень за договорами страхування, які укладені зі страхувальниками через брокерів, тис. грн*

* розроблено за даними [26]

Водночас зі зростанням зібраних страхових премій за договорами страхування, укладеними посередниками зі страховиками на користь страхувальників, зростали й суми винагороди страховим брокерам за надання посередницьких послуг (рис. 1.4). У 2018 р. обсяг винагороди, яку отримали страхові брокери, зріс порівняно з попереднім роком у 2,9 рази і становив більше як 28 млн грн. При цьому 97,8 % цієї суми – це кошти за надання посередницьких послуг щодо укладання страхових угод на користь страхувальників зі страховиками-резидентами.

Рис. 1.4. Сума винагороди за надання посередницьких послуг страховим брокерам за договорами страхування, укладеними зі страховиками на користь страхувальників, тис. грн*

* розроблено за даними [26]

Порівняння обсягів зібраних страхових надходжень страховиків-резидентів та страховиків-нерезидентів за договорами укладеними через брокерів та обсягів винагород за посередницькі послуги за цими договорами показує, що просування страхових продуктів страховиків-нерезидентів дає можливість брокерам отримати вищі винагороди. Зокрема, у 2012 – 2018 рр. питома вага винагород цим суб'єктам страхового ринку за посередницьку діяльність щодо укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами в середньому склала 13,4 % загального обсягу страхових надходжень, які отримали страхові компанії-нерезиденти за цими угодами. Натомість винагороди за укладання договорів зі страховиками-резидентами становили 9,6 % від сукупного обсягу страхових премій, що отримані цими страховиками за договорами страхування, укладеними через брокерів. Водночас слід відзначити, що у 2018 р. ситуація змінилася: частка винагороди брокерів, що забезпечили надходження страхових премій страховикам-резидентам, у загальному обсязі цих премій, дорівнювала 25,0 %, тоді як значення цього показника порівняно з надходженнями страховиків-нерезидентів становило 21,8 %.

Варто зауважити, що питання фінансування послуг страхових брокерів в Україні є предметом дискусії науковців та практиків страхової справи. Адже через недосконале законодавство оплата за такі послуги збільшує для страхувальників ціну страхової послуги в цілому. Зокрема, як зазначають дослідники, посередництво страхового брокера може обійтися страхувальнику близько 15 – 20 % від ціни страховки [29, с. 125], тоді як у провідних країнах світу страхові брокери отримують винагороду від страхових компаній, або така винагорода здійснюється на умовах взаємної оплати посередницьких дій брокера.

Брокери, надаючи професійні посередницькі послуги, створюють можливості для реалізації перестраховальних послуг,

прискорюють та полегшують укладання й здійснення перестраховальних угод, забезпечують формування перестраховальних відносин між учасниками вітчизняного і зарубіжного ринків перестраховання, сприяють підвищенню інтенсифікації фінансових потоків за перестраховальними операціями між окремими країнами. Використовуючи широку базу даних про учасників ринку перестраховання, брокерські компанії спроможні надати послуги з розміщення та прийняття ризику за найбільш прийнятних умов і забезпечити виконання учасниками перестраховання взятих на себе зобов'язань.

Проведений аналіз показав, що на страховому ринку України переважають посередницькі послуги брокерів у перестрахованні, тоді як посередництву у страхуванні страховими брокерами приділяється не достатньо уваги. Зокрема, у 2018 р. обсяги страхових премій, отриманих страховиками за договорами страхування, які укладені зі страхувальниками через брокерів становили менше 9 % від сукупних премій, що надійшли до страховиків та перестраховиків за угодами, що уклалися через брокерів. Однак реалії сьогодення обумовлюють потребу розвитку на українському ринку цього каналу дистрибуції страхових продуктів. Це дозволить зробити страхування більш доступним як для фізичних, так і для юридичних осіб та забезпечити їм надійний страховий захист від різноманітних ризиків, вплив яких надзвичайно зростає в умовах істотної фінансової нестабільності.

В Україні, згідно з чинним законодавством, посередницьку діяльність у сфері перестраховання дозволяється здійснювати як страховим, так і перестраховим брокерам за умови виконання ними вимог щодо здійснення діяльності страхового та перестрахового брокера [12].

До основних функцій перестрахових брокерів відносять оцінку страхових ризиків, визначення необхідного обсягу перестраховального захисту, пошук надійного перестраховика і розміщення ризиків на взаємовигідних для учасників

перестрахових відносин умовах, врегулювання збитків у разі настання страхового випадку згідно з умовами договору перестраховування [30, с. 158].

Посередництво у перестраховуванні відбувається на підставі брокерських угод зі страховиками, які мають потребу у перестраховуванні як перестраховувальники. На страховому ринку України, як уже зазначалося, цей вид посередницьких послуг брокерів переважає. Яскравим підтвердженням такого стану є дані, що представлені на рис. 1.5.

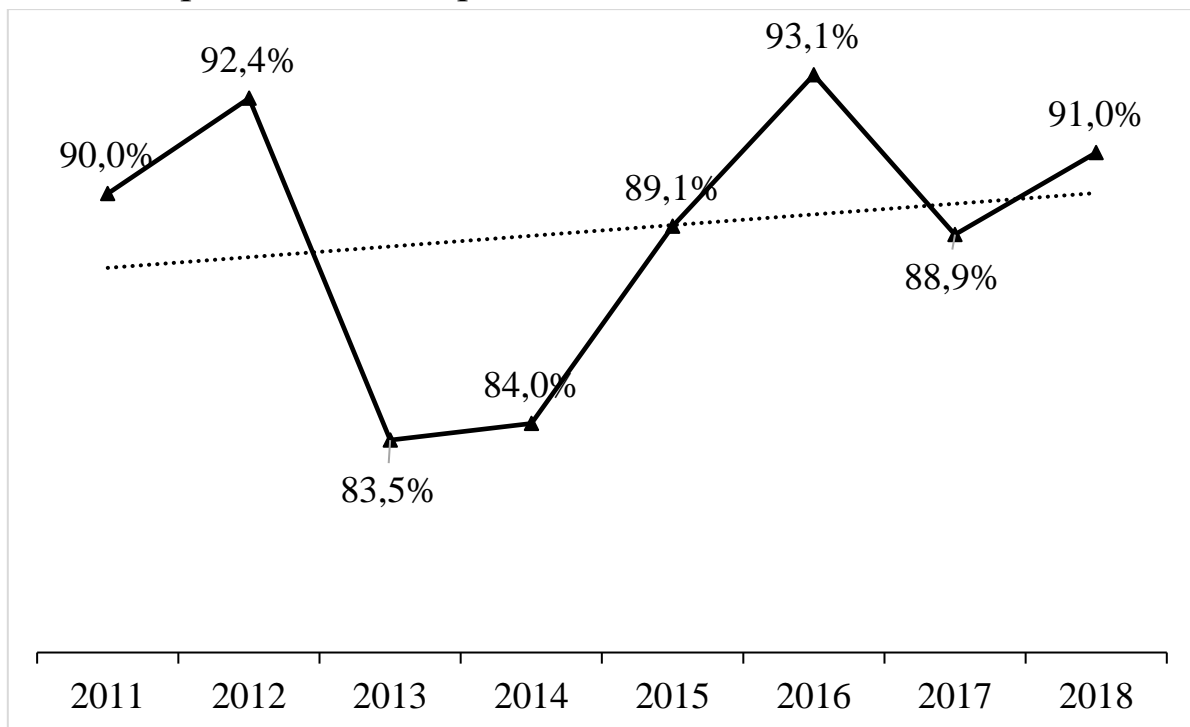

Рис. 1.5. Частка перестрахових платежів, отриманих перестраховиками за договорами укладеними брокерами, у загальному обсязі надходжень за договорами страхування та перестраховування, укладеними за посередництвом брокерів*

** розроблено за даними [26; 27]*

У 2011 – 2018 рр. у структурі премій, що надійшли за договорами страхування та перестраховування, укладеними за посередництвом брокерів, обсяги надходжень перестрахових платежів склали у середньому понад 90 %.

Водночас, якщо в економічно розвинених країнах брокери стали невід'ємною частиною страхових відносин і одним з найважливіших професійних суб'єктів страхового ринку, то в Україні цей вид посередництва перебуває у стадії формування. Наприклад, у США понад 60 % премій сплачених перестраховувальниками припадає на договори, укладені за посередництвом брокерів [31, с. 288–289]. Натомість у загальному обсязі премій сплачених українськими страховиками на перестраховування частка перестрахових платежів, що отримані перестраховиками за договорами, що уклалися через брокерів, є незначною та характеризується нестабільною динамікою: у 2011 р. її величина становила 4,5 %, у 2012 р. – 14,6 %, у 2013 р. – 4,9 %, у 2014 р. – 3,7 %, у 2015 р. – 8,4%, у 2016 р. – 9,8 %, у 2017 р. – 5,9 %, у 2018 р. – 6,4 %.

Слід зазначити, що ризики перестраховувальників, на користь яких брокери укладають договори перестраховування, розміщуються переважно у перестраховиків-нерезидентів, адже, іноземні перестраховики, як зазначає О. В. Кнейслер, практично не беруть на перестраховування ризики без брокерської підтримки [6, с. 228]. Аналіз здійснення брокерських операцій у сфері перестраховування показує, що брокери здебільш укладають договори на користь перестраховувальників з перестраховиками-нерезидентами [32, с. 223], передаючи у перестраховування великі ризики з незначною імовірністю настання страхового випадку, в той час як дрібні ризики з незначним перерозподілом відповідальності та мізерними розмірами платежів перестраховуються українськими перестраховиками. Питома вага перестрахових премій, які надійшли за договорами укладеними за участі брокерів, у структурі перестраховування ризиків у нерезидентів характеризується тенденцією до зростання й уже чотири роки поспіль становить понад 30 % сплачених платежів: у 2015 р. – 32,7 %, у 2016 р. – 31,1 %, у 2017 р. – 31,4 %, а у 2018 р. значення цього показника сягнуло 37,1 %. Це обумовлено низькою

місткістю вітчизняного перестрахового ринку та призводить до втрати ним значної суми надходжень.

Обсяги платежів, отриманих перестраховиками-нерезидентами за договорами перестраховування, укладеними брокером на користь перестраховувальників, перевищують відповідні надходження перестраховиків-резидентів у десятки, а подеколи й сотні разів. Зокрема, впродовж 2011–2018 рр. частка перестрахових платежів, отриманих перестраховиками-нерезидентами за договорами, що укладені через брокерів, у загальному обсязі надходжень отриманих перестраховиками за такими договорами, становить у середньому понад 90 % (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Показники діяльності брокерів у сфері перестраховування в Україні у 2011 – 2018 рр.*

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Перестрахові платежі, отримані перестраховиками за договорами, укладеними за посередництвом брокерів, млн грн, у тому числі:	267,9	368,9	428,1	354,3	832,0	1241,4	1077,0	1221,1
Страхові виплати, компенсовані перестраховиками за договорами, укладеними за посередництвом брокерів, млн грн, у тому числі:	59,7	27,3	36,4	47,5	213,4	23,4	131,9	346,3
Рівень виплат компенсованих перестраховиками за договорами, укладеними за посередництвом брокерів, %	22,3	7,40	8,5	13,4	25,7	1,9	12,2	28,4

Продовження таблиці 1.1

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка перестрахових платежів, отриманих перестраховиками-нерезидентами, у загальному обсязі надходжень, отриманих перестраховиками за договорами перестрашування, укладеними через брокерів, %	95,4	98,7	98,7	97,5	99,3	99,1	98,4	91,0

** розроблено за даними [26]*

Зважаючи на незначну перестраховальну місткість вітчизняного страхового ринку та необхідність забезпечення фінансової надійності страхових операцій, а також інтеграцію ринку фінансових послуг України у глобалізоване світове середовище, такий процес є закономірним. Однак створення професійних перестрахових компаній зі значними обсягами ліквідних активів в Україні має стати одним із пріоритетних напрямків державної політики у сфері фінансових ринків. Адже це створить передумови вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням якості і розширенням видів пропонованих послуг, сприятиме максимальному розміщенню ризиків на вітчизняному ринку перестрашування, зменшенню виведення капіталу за кордон і тиску на національну валюту (за відсутності потреби придбання іноземної валюти для оплати перестрахових платежів).

Зазначимо, що умови виконання перестрахових операцій за межами України з перестраховиками-нерезидентами регламентуються Постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 4 лютого 2004 р. [33], прийняття якої сприяло удосконаленню цих відносин та зменшенню псевдоперестрахових операцій, що мали місце у 1996 – 2003 рр. Згідно з чинним законодавством,

перестраховики-нерезиденти, з якими укладаються договори перестраховання, повинні відповідати визначеному рівню рейтингу фінансової надійності (стійкості) [34], що гарантує готовність до виконання усіх зобов'язань перед споживачами перестрахових послуг.

Упродовж 2011 – 2018 рр. рівень страхових виплат, компенсованих перестраховиками за договорами перестраховання, укладеними за участю брокерів, був незначним, склавши в середньому за період 17,4%.

Під час дослідження встановлено, що найбільшим попитом у страхувальників користується перестраховання майнових ризиків, обов'язкове страхування та добровільне страхування відповідальності перед третіми особами страхування. При цьому простежується зростання частки перестраховання майна у загальному обсязі перестрахових платежів, отриманих перестраховиками за договорами, що уклалися через брокерів: якщо у 2016 р. значення цього показника дорівнювало 48,8%, у 2017 р. – 54,3%, то у 2018 р. – 55,6 %. Питома вага договорів перестраховання обов'язкових видів страхування з використанням послуг брокерів є відносно стабільною, зокрема, у 2016 р. цей показник становив 25,9 %, у 2017 р. – 24,3%, у 2018 р. – 27,1 %. Водночас частка угод щодо перестраховання через брокерів за добровільними видами страхування відповідальності зменшується: з 25,1% у 2016 р. до 17,2 % у 2018 р. Така тенденція обумовлена високим рівнем ризиковості зазначених видів страхування та необхідністю зниження цього рівня, що забезпечується через вторинний розподіл ризиків під час перестраховання.

Зростання ролі брокера як посередника, що працює в інтересах клієнта, обумовлює необхідність формування та розвитку власного інституту страхових брокерів для страхового ринку України. Нагальною є потреба запровадження механізму надання фінансових гарантій з боку страхових посередників, який

забезпечить їхнім клієнтам можливість отримання компенсацій за умови незадовільного виконання посередниками своїх обов'язків та, відповідно, отримання фінансових втрат клієнтами. Міжнародний досвід свідчить про доцільність застосування декількох видів гарантій покриття їхньої професійної відповідальності страхових та перестрахових брокерів. Найпоширенішим, а в багатьох країнах обов'язковим, є страхування професійної відповідальності страхових брокерів, або забезпечення гарантії у формі банківського депозиту [10, с. 89].

Водночас зменшення кількості страхових та перестрахових брокерів в Україні, що має місце в останні роки (зі 101 од. у 2004 р. до 61 од. у 2018 р.), свідчить про відсутність належної уваги до цієї сфери страхових відносин з боку держави. Недостатнє фінансування зазначеного сегменту страхового бізнесу, на думку дослідників, обмежує кількість високоосвіченої молоді, яка би виявила бажання займатись брокерською діяльністю, та зацікавленість у формуванні ґрунтовної інформаційної бази [35, с. 173].

Як відомо, реальний прояв і взаємодія попиту та пропозиції відбуваються на ринку у вигляді ринкового механізму. При цьому провідна роль завжди належить попиту. Завдання пропозиції полягає у тому, щоб задовольняти попит. Оскільки страховик відповідає за пропозицію, а страхувальник за попит, то логічно зауважити, що рівновага інтересів страховика та страхувальника і є оптимальним рівнем соціально-фінансового ефекту страхування [36, с. 61].

Диверсифікувати канали продажів своїх послуг та суттєво збільшити охоплення потенційних споживачів страховикові допомагає Інтернет-маркетинг. Стимулом до активного введення інноваційних каналів збуту є розвиток технологій, підвищення рівня фінансової освіченості та вимог клієнтів. Використання цифрових технологій страховими посередниками при реалізації страхових послуг має великі перспективи і вже є невід'ємною складовою ведення бізнесу. З огляду на міжнародний характер

Інтернету, зростає можливість укладення договору страхування в режимі транскордонної торгівлі. Для страхових посередників при цьому поліпшуються можливості подолання бар'єрів входу на ринок. Проте поки що онлайн-продажі тільки доповнюють традиційні канали збуту і, на сьогодні, не можуть повністю замінити їх. Як показують дослідження, незважаючи на зростання темпів використання цифрових каналів реалізації товарів та послуг, яке притаманне сучасному світу, потенційні покупці страхових послуг, здійснюючи свій вибір, все ще хочуть прямого контакту з іншими людьми. В найближчій перспективі «постачання фінансових послуг відбуватиметься шляхом зустрічей, по телефону, за допомогою відеозв'язку або веб-чату», а успіх фінансових компаній, як слушно зауважує Д. В. Кондратенко, визначатимуть оптимальна збалансованість між автоматизацією та взаємодію людей [37, с. 359].

Незаперечним, на наш погляд, є твердження, що найбільш ефективна система продажів є багатоканальною, що поєднує в певній пропорції різноманітні канали реалізації страхових продуктів.

Основними перевагами розвинутої системи реалізації страхових продуктів, з точки зору українських дослідників, є такі:

- зручність реалізації страхових продуктів для клієнтів;
- оперативність роботи та швидка реакція на зміни страхового ринку;
- повне врахування потреб клієнтів;
- створення належних умов для правильного вибору клієнтом страхового продукту за великою кількістю критеріїв;
- активне застосування заходів щодо стимулювання продажу страхових продуктів [38, с. 258–259].

Прагнення України інтегруватися у світовий економічний простір, стати повноправним членом Європейського Союзу та важливе значення посередницької діяльності у страхуванні й перестрахованні визначає необхідність удосконалення підходів до

державного регулювання цієї діяльності. Зокрема, перспективним кроком у цьому напрямі може стати прийняття окремого законодавчого акту про страхове посередництво, яким би закріпилися всі необхідні положення про страхових брокерів і агентів, починаючи від поняття, прав і обов'язків, відповідальності, умов здійснення такої діяльності, виплати тощо.

Ми поділяємо думку тих науковців, які вважають за необхідне встановлення для страхових посередників – агентів певного мінімуму відповідних знань і здібностей, корегуючи передбачені вимоги до знань, умінь та навичок відповідно до конкретного виду посередницької діяльності та встановлюючи мінімальний обсяг годин навчального навантаження в програмі підготовки страхового агента. Належна фахова підготовка страхових агентів, як осіб, що репрезентують страхові компанії, має стати основою їхньої співпраці. Оскільки наразі саме страхова компанія несе відповідальність перед страхувальниками за дії страхового агента під час рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування за тими видами страхування, на проведення яких страховик має ліцензію. Відповідно страхові компанії повинні дбати про забезпечення належного рівня підготовки своїх агентів, застосовувати змагання та бонуси для їх стимулювання.

Варто зазначити, що на сьогодні більшість страхових компаній – лідерів світового страхового ринку мають власні внутрішньо-корпоративні центри навчання та адаптації страхових агентів. Одним із найбільш ефективних напрямів підготовки як страхових агентів, так і інших співробітників є організація семінарів, презентацій, відеокурсів. Стосовно продавців страхових продуктів семінари орієнтовані на продуктове навчання. У процесі підготовки слід сформулювати вміння виступати перед аудиторією та працювати з нею.

Перед сучасними керівниками страхових компаній стоять завдання не лише підібрати кваліфіковані кадри, які зможуть надати професійні консультаційні послуги, та постійно працювати над підвищенням їхньої кваліфікації, а й утримати працівників компанії, забезпечити тривалу співпрацю зі страховими посередниками через застосування практики підписання довгострокових договорів, стимулювання, заохочення тощо. Все це сприятиме формуванню позитивного іміджу компанії з боку страхувальників та закріпленню її лідерських позицій на страховому ринку.

До актуальних проблем, що потребують невідкладного вирішення для розвитку інфраструктури вітчизняного страхового ринку, належить питання законодавчого врегулювання плати за посередницькі послуги. Адже комісійні винагороди мережі посередників ураховуються в структурі страхового тарифу та, як уже зазначалося, сприяють його завищенню, що негативно впливає на попит клієнтів та конкурентну позицію компанії на страховому ринку. Формування тарифів, з точки зору дослідників, має бути адекватним поточній ринковій ситуації, а брокерська винагорода повинна узгоджуватися не зі страхувальником, а зі страховиком (перестраховиком) та відраховуватися із суми страхового (перестрахового) платежу [39]. Саме така практика застосовується страховиками розвинених країн. Зокрема, Британська рада страхових брокерів Консультативним документом ще 1976 р. визнала неприпустимим, щоб брокерська винагорода, яка платиться страховиком, повинна бути сплачена безпосередньо від страхувальника [40, с. 74–75]. В Україні необхідно впорядкувати механізм узгодження та отримання брокерської винагороди шляхом приведення норм вітчизняного законодавства щодо страхового посередництва у відповідність до найкращих світових практик [41, с. 93].

Значними перешкодами для розвитку страхового посередництва та посилення його ролі в дистрибуції страхових

послуг у нашій країні є нестабільна соціально-економічна ситуація, низька купівельна спроможність наших співвітчизників та особливість культурно-історичних традицій українського суспільства. Вітчизняний страховий ринок, як показують дослідження, займає досить слабе місце в економіці країни та потребує змін в державному регулюванні, а саме: посилення правових та економічних механізмів захисту інтересів страхувальника та стимулювання населення і роботодавців до укладання договорів страхування; удосконалення інвестиційно-кредитного законодавства, напрямів та сфер діяльності страховиків України [42, с. 182].

Отже, становлення страхових посередницьких відносин в нашій країні відбувається в умовах економічної нестабільності та недосконалості законодавчої бази у сфері страхування. Посередництво у страхуванні/перестрахованні на ринку фінансових послуг України знаходиться на етапі формування, інститут страхових та/або перестрахових посередників займає невелику нішу, а страхові та перестрахові відносини реалізуються переважно без участі посередників.

Кількість брокерів на страховому ринку України не відповідає тенденціям ринків економічно розвинених країн, а показники їхньої діяльності – вимогам вітчизняного страхового ринку. Показники брокерської діяльності у страхуванні та перестрахованні в країні не відповідають світовим стандартам та свідчать про незначний вплив на його ефективне функціонування. Відповідно брокерське посередництво, як канал продажу страхових продуктів та їх супроводу після реалізації, використовується не повною мірою.

Ситуація, що склалася у цьому сегменті ринку в Україні, свідчить про необхідність посилення ролі страхових посередників у просуванні страхових послуг від страховика до потенційного клієнта, а також підвищення рівня поінформованості потенційних споживачів страхових послуг про переваги страхового

посередництва, постійного моніторингу діяльності страхових брокерів з метою підвищення її ефективності і у такий спосіб підвищення якості надання страхових послуг в цілому.

1.2. Сучасний стан та перспективи розвитку агрострахування

Сільськогосподарське виробництво є складною і важкою формою господарської діяльності, пов'язаною з біологічними і природними процесами, які перебувають в залежності від кліматичних факторів, залучення у виробництво людей, рослин, тварин, різноманітних за своїм складом і призначенням основних і оборотних засобів. Вплив цих та інших чинників на результати сільськогосподарського виробництва призводить до значних збитків, які у багатьох випадках унеможливають продовження такої діяльності та загрожують сталому розвитку аграрного сектора економіки. Враховуючи високу залежність агробізнесу від природних та погодних факторів, одним з шляхів мінімізації сільськогосподарських ризиків є страхування [43, с. 57].

Сільське господарство в Україні в умовах сьогодення – це потужна стратегічна ланка національної економіки, яка забезпечує не лише продовольчу безпеку країни, але і є вагомим джерелом інвестицій. Однак, на відміну від інших галузей економіки, сільськогосподарське виробництво з його основними напрямками – рослинництвом і тваринництвом, має ряд ризиків. До найважливіших належать: безпосередня залежність від локальних чи глобальних природно-кліматичних умов та катаклізмів, сезонне коливання цін, непослідовність державної політики у сфері фінансової підтримки галузі. Унаслідок цього, підприємства агропромислового комплексу постійно функціонують в умовах ризикованості власної фінансової системи, результатом чого є значні коливання доходів по роках.

Кризові явища в економіці та політична нестабільність негативно позначаються на результатах функціонування аграрного сектора України. Поряд із постійним вибуттям основних засобів, скороченням вирощування сільськогосподарських культур, перед аграрними виробниками постала проблема забезпечення власного виробництва необхідним обсягом фінансових ресурсів. Водночас результати господарювання сільськогосподарських підприємств значною мірою визначаються сезонністю виробництва, залежністю від погодних та кліматичних умов та дією цілого ряду інших факторів, вплив яких у багатьох випадках неможливо контролювати. Внаслідок цього з кожним роком для сільгоспвиробників небезпека прямих матеріальних втрат або недоотримання бажаного результату (доходу, прибутку) зростає.

Високий рівень ризиків сільськогосподарського виробництва в Україні зумовлює необхідність пошуку ефективних інструментів управління ними. В економічно розвинених країнах для забезпечення стабільності розвитку сільського господарства широко використовується страхування.

Агростраховання є одним із ефективних фінансових важелів сталого сільськогосподарського виробництва та дієвим інструментом у забезпеченні економічної діяльності аграрних підприємств. Страхування має й непрямую функцію – це мотивація для аграрного виробника дотримуватися технологічних прийомів вирощування застрахованої культури, зокрема, внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин, тощо. Отже, розвиваючи субсидоване страхування, як непрямий метод підтримки сільськогосподарського виробника, держава має ринкові важелі стимулювання підвищення ефективності виробництва в аграрному секторі.

Страховий захист сільськогосподарського виробництва у світі є оптимальним способом забезпечення безперервності, збалансованості і стабільності розвитку аграрного ринку та одним

із ефективних методів повернення збитків в аграрному секторі, оскільки страхові компанії заздалегідь формують необхідні резерви для майбутніх виплат, не вдаючись до зовнішніх і внутрішніх позик. Об'єктивна економічна мета використання страхування в сільському господарстві пояснюється недостатніми можливостями держави і ринку забезпечити широку маневреність фінансовими ресурсами господарюючих суб'єктів [12].

Потрібно зазначити, що страхові відносини є одним з найдавніших видів суспільних відносин, зокрема і у сфері сільського господарства, які існували у формі натурального страхування, ще до виникнення товарно-грошових відносин. Так, страхування у натуральній формі передбачало створення запасів сільськогосподарської продукції (пшениця, просо, рис тощо), які формувалися за допомогою відповідних натуральних внесків, з метою надання допомоги населенню у несприятливі роки чи окремим постраждалим господарствам.

Перш за все, зазначимо, що економічну категорію страхування в її класичному трактуванні розглядають як систему товарно-грошових перерозподільних відносин між конкретними суб'єктами господарювання та окремими громадянами – як страхувальниками, так і страховиками, – де в якості товару виступає страхова послуга. Такі відносини зумовлені майновою самостійністю страхувальників як суб'єктів господарювання та ймовірністю часткової або ж повної втрати ними майна в результаті настання певних ризикових подій. Зазначене є об'єктивною передумовою солідарної відповідальності страхувальників за ймовірні негативні наслідки таких подій, яка виникає після передання ризиків і відповідальності за них повністю чи частково страховикам за певну плату. Таким способом формуються спеціалізовані страхові фонди для відшкодування збитків [44, с. 85].

По суті страхування є формою попереднього резервування ресурсів, призначених для компенсації збитку від очікуваного

вияву різних ризиків. На думку дослідників, економічна сутність страхування полягає у створенні резервного (страхового) фонду, відрахування до якого для окремого страхувальника встановлюються на рівні, значно меншому, ніж сума ймовірного збитку і, як наслідок, страхового відшкодування [45, с. 87].

В сучасній економіці страхування є важливим та необхідним видом діяльності, який забезпечує загальну економічну стабільність, розвиток підприємництва, ефективний захист від численних природних, техногенних та інших ризиків. Зокрема, як показують дослідження однієї з найбільших компаній із перестраховання в світі Munich RE у 2018 р. зі 160 млрд дол. США, втрачених світовою економікою лише внаслідок стихійних лих, 80 млрд дол. США покрило страхування [46]. Це у 1,75 разу менше, ніж у 2017 р., коли страховим компаніям довелося відшкодувати близько 140 млрд дол. США. В огляді Munich RE, було встановлено, що на сільське господарство (сільськогосподарські культури, тваринництво, рибальство, аквакультура і лісове господарство) припадає 26% всіх пошкоджень і втрат, пов'язаних зі стихійними лихами середнього і великого масштабу, зумовленими кліматом [47].

За оцінками експертів, щороку світовій економіці на подолання економічних збитків, завданих природними катаклізмами, доводиться витратити все більше ресурсів. При цьому аграрну сферу можна з повною впевненістю віднести до сектора економіки з максимальним ризиком отримання збитків від виробничо-господарської діяльності. Адже очікуваний дохід сільськогосподарських товаровиробників не лише залежить від чіткого дотримання технології виробництва, а й майже цілком перебуває під впливом природно-кліматичних та погодних умов. Схильність до впливу екстремальних явищ і вразливість до них можуть зруйнувати сільськогосподарські активи та інфраструктуру, завдавши серйозної шкоди засобам для існування і продовольчої безпеки мільйонів людей.

Слід зазначити, що Україна знаходиться в зоні ризикового землекористування, коли постійно існують ризики небезпечних природних явищ та несприятливих погодних умов. Вплив цих ризиків на результати сільськогосподарського виробництва призводить до чималих, а нерідко й до величезних (до 70% у 2003 р.) втрат врожайності, що загрожує стабільності сільськогосподарського виробництва та сталому розвитку аграрного сектора економіки. Водночас, для забезпечення належного рівня продовольчої безпеки в країні держава вимушена регулярно вдаватися до заходів фінансової допомоги потерпілим сільгоспвиробникам.

Потреба використання різноманітних механізмів захисту власних майнових інтересів аграріями обумовлюється й зростанням пожежної небезпеки, руйнівні наслідки якої з кожним роком стають дедалі непередбачуваними. Зокрема, згідно даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій [48], на сільгоспугіддях країни у 2017 р. зафіксовано 161 пожежу (у 2016 р. – 321 пожежу). При цьому у 2017 р. площа сільгоспугідь, що пройдена вогнем, становила 936 га (у 2016 р. – 1126 га). Внаслідок пожеж гине значна кількість сільськогосподарських тварин, знищуються корми, споруди виробничого призначення, тваринницькі будівлі та інші сільськогосподарські об'єкти, що завдає значних збитків сільгоспвиробникам.

Отже, зважаючи на те, що на цьому етапі розвитку людство ще не навчилось впливати на несприятливі погодні умови, найбільш ефективним механізмом часткового нівелювання їхніх наслідків є використання механізму аграрного страхування. Без страхування сільське господарство, як галузь, що особливо схильна до впливу зовнішніх факторів, не зможе здійснювати інноваційного розвитку і конкурувати на міжнародних ринках сільгосппродукції. Страхування є одним із важливих елементів гарантування економічної безпеки й стабілізації фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників.

Застосування страхових механізмів управління сільськогосподарськими ризиками є важливою умовою підвищення ефективності виробництва в аграрному секторі. Адже механізм страхування є відносно недорогим, проте раціональним та результативним порівняно з іншими способами управління ризиками. Сільськогосподарське страхування створює умови для впровадження у виробничі процеси сучасних технічних та технологічних досягнень. Компенсація збитків завдяки страхуванню дозволяє аграріям здійснювати своєчасний розрахунок з переробниками, постачальниками матеріально-технічних ресурсів та іншими партнерами.

Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва у світі є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. Адже мінімізація виробничих та ринкових ризиків спрощує сільгоспвиробникам доступ до кредитних ресурсів, а також у разі настання несприятливої події за рахунок страхового відшкодування забезпечує своєчасне повернення взятих у кредит коштів, що є дуже важливим в сучасних умовах господарювання в Україні [49, с. 140].

Система агрострахування є регулятором процесів соціально-економічного розвитку в аграрному секторі, її завдання полягає не тільки в захисті майна в момент настання страхового випадку і відшкодуванні безпосереднього збитку, але й в усуненні непрямих збитків, що виникли в результаті знищення чи ушкодження майна, яке є власністю або предметом майнових прав застрахованого [50, с. 61].

Формування аграрного страхового ринку незалежної України відбувалося в умовах відсутності страхового законодавства. А зародження відповідної правової системи страхування розпочалось з прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10 травня 1993 р. № 47-93 [43], на зміну якому Верховна Рада України прийняла загальний Закон України

«Про страхування» від 07 березня 1996 р. № 85/96 [12]. Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про страхування» визначено поняття страхування, як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються за допомогою сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [12]. Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює страхові відносини у сфері сільського господарства, є Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 р. № 4391-VI [51]. Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього Закону, страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою – це економічні відносини щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених цим Законом, за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика за допомогою сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій та доходів від розміщення коштів цих фондів, яке здійснюється відповідно до положень цього Закону і визначається наявністю та особливостями ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини [51]. Однак він регулює лише спеціальні відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється за державної підтримки.

Головна мета страхування в аграрному секторі економіки полягає у стабілізації виробництва шляхом відшкодування втрат внаслідок несприятливих подій, настання яких не можна передбачити у часі та просторі [52].

Економічна природа страхування сільськогосподарських ризиків виявляється у грошовому відшкодуванні збитків, що виникли внаслідок утрати сільськогосподарської продукції, доходу сільськогосподарських товаровиробників, а також понесених ними витрат на виробництво сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарське страхування зазвичай трактують як сукупність економічних відносин між конкретними економічними суб'єктами, де однією стороною є страховики, а іншою стороною виступають страхувальники – сільськогосподарські товаровиробники, які за обумовлену плату передають свої потенційні ризики, які можуть настати в сільськогосподарському виробництві, задля отримання відшкодування під час реалізації страхової події.

Розглядаючи страхові механізми захисту сільгоспвиробників, науковці крім терміну «сільськогосподарське страхування» послуговуються таким поняттям, як «агрострахування», при цьому часто ототожнюють їх. На наш погляд, з цим можна погодитись, оскільки під поняттям «сільське господарство» розуміють одну з головних галузей матеріального виробництва; вирощування сільськогосподарських культур та розведення сільськогосподарських тварин із метою одержання продовольства й сировини для промисловості [53, с. 70; 54, с. 1203]. Слово «аграрний» латинського походження і в перекладі українською мовою дослівно означає «земельний». Однак у доробках вітчизняних учених-економістів аграрні відносини розглядаються не як земельні відносини, а ширше – як економічні відносини [55, с. 4]. Проте таке твердження вчених-економістів, на думку В. Курила, не зовсім точно відображає увесь спектр перекладу з латини слів, які мають корінь «агро» [56, с. 90]. Сучасне розуміння аграрних відносин як відносин у сільському господарстві має під собою тверду лінгвістичну основу: зустрічається такий переклад із латини: «agricola» – селянин,

землероб; «agricultura» – землеробство, рільництво, сільське господарство [53, с. 244]. Певною мірою ототожнення категорій «сільськогосподарське страхування» й «агροстрахування» пов'язано й з тим, що переклад обох термінів на англійську мову є однаковим – agricultural insurance.

З огляду на зазначене, непереконливими вважаємо твердження науковців, зокрема О. Остапенко [57], за яким «аграрне страхування охоплює всіх суб'єктів господарювання в аграрній галузі (як юридичних, так і фізичних)», а сільськогосподарське страхування – лише «сільськогосподарських товаровиробників у вигляді юридичної особи (товариства різного типу на кшталт сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю та інші організаційно-правові форми господарювання).

Дослідження поняття агροстрахування висвітлено у наукових працях економічного спрямування. Так, О. М. Лобова вважає, що сільськогосподарське страхування – це система економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де, з одного боку, виступають страховики – фінансово-кредитні установи, а з іншого, – страхувальники – сільськогосподарські підприємства, орендарі, селянські (фермерські) господарства, які за певну плату передають свої ризики майнових, фінансових втрат у сільськогосподарській діяльності з метою отримання відшкодування за настання страхового випадку [58].

М. К. Бондарчук та І. Ю. Кондрат тлумачать сільськогосподарське страхування як сукупність добровільних економічних відносин щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаних із володінням, користуванням та розпорядженням їх майном, а також відшкодуванням страхувальниками збитків, заподіяних третій особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, за рахунок фондів грошових коштів, що формуються у

страховика за допомогою сплати страхувальником страхових платежів самостійно чи з врахуванням державних субсидій [59].

На думку Ю. В. Самойлик, агрострахування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, задіяних у сільськогосподарському виробництві, у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством [60].

Т. Ю. Петрук розуміє сільськогосподарське страхування, як цивільно-правові та фінансово-економічні відносини, які виникають у процесі забезпечення страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика (перестраховика) за допомогою сплати страхувальником страхових платежів (премій) [61].

Страхові відносини сільськогосподарських підприємств комплексно досліджувала І. В. Горіславська. Зокрема, науковець визначила аграрні страхові правовідносини як врегульовану нормами права (як аграрного, так і інших галузей) систему суспільних відносин, які виникають між сільськогосподарськими підприємствами та їх членами, структурними підрозділами і органами управління з приводу формування страхового (резервного) фонду та щодо доцільності здійснення дій зі страхування майна сільськогосподарського підприємства, а також відносини, що виникають між сільськогосподарськими підприємствами та фінансовими установами на підставі договорів страхування, та між сільськогосподарськими підприємствами і органами державної влади з приводу реалізації державних програм у сфері аграрного страхування [62].

Основними ознаками, що характеризують сільськогосподарське страхування як правову категорію, є: 1) об'єкт – майнові інтереси страхувальника, що пов'язані зі страховими ризиками у сільському господарстві і які не суперечать законодавству; 2) основні суб'єкти – страхувальник

(зокрема, сільськогосподарські товаровиробники, власники сільськогосподарських тварин, іпотекодавці, іпотекодержателі тощо) і страховик (на проведення окремих видів сільськогосподарського страхування, страховики повинні мати відповідні ліцензії); 3) мета – забезпечення економічної і продовольчої безпеки держави, захист майнових інтересів сільськогосподарських виробників; 4) підстава – виникнення обов'язку страховика здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику – настання страхового випадку; 5) страхові випадки визначені у договорах страхування або у чинному законодавстві; 6) договірний характер (правовою формою опосередкування страхових відносин у сільському господарстві є договір); 7) страхове відшкодування здійснюється за рахунок грошових фондів страховика.

Тож як правова категорія сільськогосподарське страхування – це вид аграрно-правових відносини щодо захисту майнових інтересів страхувальника, що пов'язані зі страховими ризиками у сільському господарстві, при настанні страхових випадків, визначених у договорах страхування або у чинному законодавстві, за рахунок грошових фондів страховика.

Загальна класифікація (за інтересами страхувальників, на які спрямований страховий захист) включає (відповідно до ст. 4 Закону України «Про страхування» [12]): особисте страхування, майнове страхування, страхування відповідальності.

Найпоширенішим за цією класифікацією є сільськогосподарське майнове страхування – страхування урожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень, страхування сільськогосподарських тварин, страхування землі, страхування сільськогосподарського інвентарю, устаткування, обладнання тощо.

До страхування ж відповідальності у сільському господарстві належить страхування відповідальності сільськогосподарських

товаровиробників на випадок відшкодування заподіяної шкоди особам, майну, навколишньому природному середовищу.

Особисте страхування у сільському господарстві – це необхідна умова ефективного функціонування підприємства. Цей вид страхування є запорукою, що у разі будь-якого нещасного випадку, сільськогосподарське виробництво не зупиниться і не понесе збитків.

Також класифікують види сільськогосподарського страхування залежно від галузі страхування, до яких вони належать:

– види, які належать до майнового страхування: страхування майна сільськогосподарських виробників; страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; страхування сільськогосподарських тварин; страхування підприємницьких ризиків; особисте страхування підприємців;

– види, які належать до страхування відповідальності: страхування цивільної відповідальності сільськогосподарських виробників; страхування відповідальності сільськогосподарських виробників за забруднення навколишнього середовища [58, с. 59].

Ще однією підставою для класифікації видів сільськогосподарського страхування є форма страхування (форми страхування визначені ч. 1 ст. 5 Закону України «Про страхування» [12]).

За формою сільськогосподарське страхування є добровільним та обов'язковим. Видом добровільного страхування (спеціальним видом), що характерний тільки для галузі сільського господарства, є страхування сільськогосподарської продукції (п. 22 ч. 4 ст. 6 Закону України «Про страхування» [12]). Крім того, видами страхування, які визначені ч. 4 ст. 6 Закону України «Про страхування» [12], що можуть існувати як у галузі сільського господарства, так і в інших галузях економіки, є страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування майна, страхування кредитів (зокрема відповідальності позичальника за непогашення кредиту), страхування інвестицій, страхування

фінансових ризиків та інші види добровільного страхування. Серед видів обов'язкового страхування, що визначені ст. 7 Закону України «Про страхування» [12] у галузі сільського господарства, виділяють:

– страхування тварин (крім тих, що використовуються з метою сільськогосподарського виробництва) на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та згідно з переліком тварин, встановлених Кабінетом Міністрів України (п. 30). При цьому Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 590 [60] до тварин, які потрапляють під обов'язкове страхування на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків, зараховано племінні тварини, зоопаркові тварини, циркові тварини;

– страхування відповідальності виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів, субстанцій за шкоду, заподіяну третім особам (п. 34). Основним завданням сільського господарства як галузі економіки є забезпечення виробництва продукції в обсягах, що забезпечать продовольчу та економічну безпеку держави, задоволення продовольчих потреб населення у продуктах харчування. Тваринництво є тією галуззю сільського господарства України, що утворює значну частину сфери матеріального виробництва агропромислового комплексу і спрямоване на забезпечення продукцією тваринного походження. В умовах сьогодення значний вплив на виробничі процеси у сільському господарстві має науково-технічний прогрес, зокрема, впровадженням новітніх технологій, використанням нових матеріалів, добавок, організмів, а це, своєю чергою, відображається на якості та безпечності сільськогосподарської продукції, а в результаті і на здоров'ї та житті людей. Коли ж використання (вживання) сільськогосподарської продукції заподіює шкоду, актуальним стає питання її відшкодування. І саме страхування відповідальності є

ефективним інструментом фінансового відшкодування, що відбувається у результаті настання страхового випадку;

– страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування (п. 35). Іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника. Нерухомим майном є і земельна ділянка, зокрема, земельна ділянка сільськогосподарського призначення, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення (особливості іпотеки такого виду нерухомого майна, як земельні ділянки, визначаються у ст. 15 Закону України «Про іпотеку» [63]);

– страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів (п. 41), є дієвим механізмом відшкодування шкоди у разі настання страхового випадку, адже саме для галузі сільського господарства характерним є систематичне та інтенсивне використання пестицидів і агрохімікатів у процесі сільськогосподарської виробничої діяльності, зокрема у процесі боротьби зі шкідниками. При цьому особливо небезпечними є пестициди, які здатні накопичуватись у довкіллі, передаватись як ланцюгова реакція та поширюватись на великі відстані. Так, у результаті циркуляції в атмосферному повітрі, ґрунтах та водних об'єктах вони поширюються у навколишньому природному середовищі, потрапляючи також і у харчові продукти та в людський організм, спричиняючи шкоду здоров'ю людини.

За основними галузями сільського господарства виділяють сільськогосподарське страхування:

- у галузі рослинництва;
- у галузі тваринництва.

За об'єктом страхування, видами сільськогосподарського страхування є: страхування посівів сільськогосподарських культур, страхування врожаю сільськогосподарських культур, страхування врожаю багаторічних насаджень, страхування багаторічних насаджень, страхування сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, риби та інших водних живих ресурсів, страхування тваринницької продукції, страхування землі, страхування сільськогосподарських будівель, страхування сільськогосподарських техніки, обладнання, устаткування тощо.

Окрім класифікацій сільськогосподарського страхування за критеріями галузі, форми, об'єктів, виокремлюють спеціальний вид сільськогосподарського страхування – страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Особливість цього виду сільськогосподарського страхування зумовлена передусім спеціальними законодавчими вимогами до суб'єктів – страхувальника і страховика. Так, страхувальниками можуть бути лише юридичні особи у будь-якій організаційно-правовій формі – сільськогосподарські товаровиробники, які на території України займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, зокрема з власно виробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснюють операції з її постачання. Спеціальними суб'єктами-страхувальниками є орендарі. Страховиками є юридичні особи, які відповідають вимогам Закону України «Про страхування», які отримали ліцензію на здійснення цього виду страхування і є членами Аграрного страхового пулу.

На агростраховому ринку є чимало пропозицій із надання страхових послуг через реалізацію різноманітних страхових

продуктів і програм страхового захисту (приміром, найпоширенішими для галузі рослинництва є традиційне (класичне) та індексне страхування). Основні відмінності між ними полягають у захисті від переліку страхових ризиків, формуванні відповідних умов страхування для їх покриття, в процедурі фіксації та визначення збитків, деталях щодо виплати страхового відшкодування. Сільгоспвиробник, ознайомившись зі специфікою цих продуктів, може обрати найактуальніший для свого господарства та розраховувати на прийнятні умови страхування.

Дослідження економічного змісту та сутності поняття «агροстрахування» дало змогу дійти висновку, що на цей момент серед вчених та практиків відсутній єдиний підхід щодо визначення цієї категорії. Встановлено, що двома основними підходами до визначення сільськогосподарського страхування є підходи, відповідно для яких сільськогосподарське страхування визначається або як «цивільно-правові (економічні) відносини», або як «окремий вид (клас) страхування». Сільське господарство як життєво важлива галузь економіки пов'язане з високим ризиком, зумовленим діями різних факторів як природно-кліматичного, так і біологічного характерів. Зокрема захворювання тварин, знищення врожаю сільськогосподарських культур шкідниками тощо. Тому управління ризиками в сільському господарстві є одним з найважливіших напрямів ефективного розвитку галузі, запорука успішного ведення аграрного бізнесу. Одним з ефективних інструментів управління та захисту від ризиків у сфері сільського господарства є сільськогосподарське страхування, яке також часто серед теоретиків та практиків носить назву «агροстрахування».

Страхування дозволяє мінімізувати негативні наслідки від несприятливих природно-кліматичних та інших ризиків, обумовлених особливостями організації виробничо-господарської діяльності підприємств аграрного сектора економіки [64, с. 143].

Встановлено, що значення сільськогосподарського страхування полягає у підвищенні ефективності виробництва в аграрному секторі, дозволяє повернути взяті в кредит кошти за рахунок страхового відшкодування в разі настання несприятливої події і полегшує доступ сільгоспвиробників до кредитних ресурсів, що на даному етапі в Україні є дуже важливим.

У сучасному світі найбільш надійним і ефективним інструментом управління сільськогосподарськими ризиками визнане агрострахування. Агрострахування – це механізм управління усіма сільськогосподарськими ризиками, який забезпечує часткову чи повну компенсацію суб'єкту господарювання втрат через негативний вплив погоди і природних ризиків (рис. 1.6).

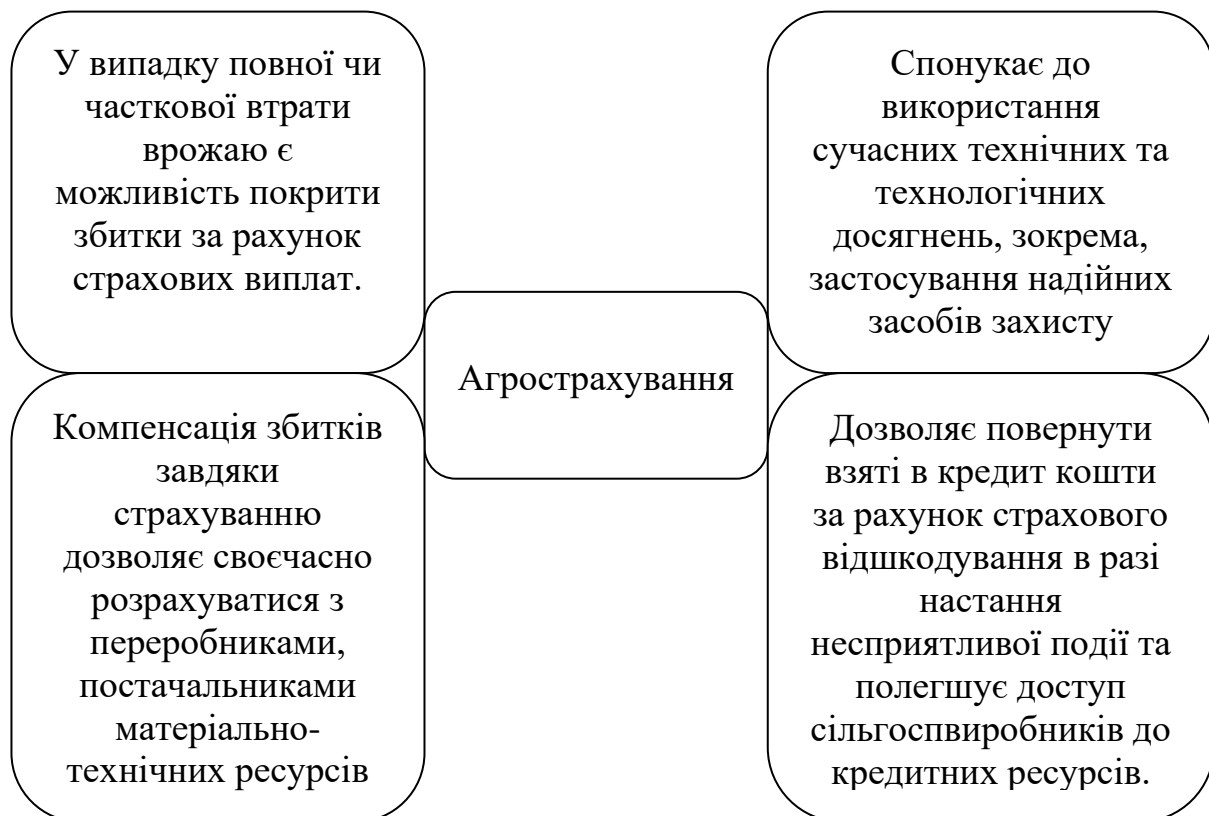

Рис. 1.6. Основні переваги застосування агрострахування в сільському господарстві*

* [65]

Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва може здійснюватися страховиками як з державною підтримкою та

за її відсутності. Але, світова практика переконує, що ефективну систему агрострахування неможливо побудувати без активної участі держави. Ефективний механізм здійснення державної підтримки, наявність кваліфікованих кадрів і широкого спектру страхових продуктів є запорукою ефективного функціонування підприємств аграрного сектору [66].

Взагалі, країни, які мають потужний агросектор, забезпечують високий рівень страхування своїх сільсько-господарських підприємств. Наприклад, у Франції це 35%, в Іспанії – 65 %, в Канаді сягає 70 %, а в Америці – 85% від усіх засіяних площ. Швидше всього ринок агрострахування розвивається в Китаї. За останнє десятиліття він зріс від нуля до значних масштабів. Такого результату вдалось досягти завдяки підтримці уряду, який забезпечує половину виплат за страховими внесками за рахунок держави.

Що стосується США, то там популярність агрострахування забезпечується правовою врегульованістю взаємовідносин сторін. Тобто, сторони – страховик та клієнт-аграрій – не можуть проігнорувати свої зобов'язання. Якщо страхова компанії не виплачує кошти за договором, керівник може понести кримінальну відповідальність (рис. 1.7).

Асоційоване членство України в Європейському Союзі та суттєва фінансова підтримка аграрного сектору країн-членів ЄС в рамках спільної аграрної політики, зумовлюють пошук ефективних механізмів підтримки українських сільгосп-виробників для забезпечення їх конкурентоспроможності на європейському та світовому ринках. Важливою складовою економічного механізму функціонування сільського господарства, що має виняткове значення для забезпечення його сталого розвитку, є система страхових відносин.

Рис. 1.7. Світовий ринок страхування сільськогосподарських культур*

* [67]

Зростання зацікавленості до страхування ризиків аграрного сектору (зокрема, галузі рослинництва), що відбувається в Україні з 2001 року, є закономірним наслідком збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (рис. 1.8). Сільськогосподарські підприємства почали збільшувати інвестиції у виробництво, сектор став цікавим для українського та міжнародного бізнесу. Однак донині стан відносин щодо захисту майнових інтересів агровиробників, характеризується повільністю та складністю розвитку, і потребує державної підтримки.

Рівень агрострахування в Україні становить всього лише 5 – 7 %, в той час як у Польщі цей показник знаходиться на рівні 30 %, в Німеччині – понад 60 %, в Італії – майже 80 % [66].

Рис. 1.8. Темпи зростання виробництва валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. (у відсотках до 1990 р.)*

* розроблено за даними [68; 69; 70; 71]

Варто зазначити, що дані офіційної статистики по всьому сегменту сільськогосподарського страхування в Україні практично відсутні. Сільськогосподарське страхування, зокрема страхування сільськогосподарської продукції, виділене регулятором страхового ринку в окрему категорію звітності лише у 2012 р., (після внесення доповнень до ст. 6 Закону України «Про страхування» [12]). Консолідовані звітні дані [72] за цим видом добровільного страхування Нацкомфінпослуг оприлюднює з 2015 року. В роботі ми переважно спиралися на аналітичні матеріали Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку).

Як показують дослідження, позитивні зрушення у сфері агострашування мали місце після ухвалення у 2004 р. Закону України № 1877-IV [73], що передбачав компенсацію з держбюджету частини страхових премій, які сплачуються сільгоспвиробниками за договорами страхування. Зокрема, впродовж 2005 – 2008 рр. у державному бюджеті країни щорічно закладалися кошти для здешевлення вартості страхових премій (внесків) фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку – держава компенсувала аграріям, які застрахували свої посіви, 50 % страхової премії та 50% франшизи при виплаті. Проте й надалі ситуація у сфері агострашування залишалася складною й не відповідала задекларованим прагненням. Так, у 2005 р. із держбюджету на потреби субсидованого страхування сільськогосподарських культур планувалося виділити 54 млн грн [74], натомість у результаті внесення змін до бюджетного розпису зазначені видатки були зменшені на 48,1 млн грн [75]. Фінансовою підтримкою задля здешевлення вартості страхових премій скористалось лише 934 суб'єкти аграрного ринку, якими було застраховано площі в обсязі 390,6 тис. га, що складає 6,4 % від площі засіяних озимих культур під урожай 2006 р. [76]. Обсяг фактично сплачених страхових премій суб'єктами аграрного ринку склав 12,8 млн грн, з яких з держбюджету відшкодовано 5,84 млн грн [50, с. 57].

Запровадження у 2005 – 2008 рр. державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції, незважаючи на всю її непрозорість, неефективність та витратність для сільгоспвиробників, у цілому сприяло популяризації цього виду страхування в Україні та відіграло позитивну роль у захисті інтересів аграріїв. Впродовж усіх наступних років показники розвитку агострашування не перевершили значень цього періоду (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Динаміка рівня просування страхування сільськогосподарських культур в Україні у 2005 – 2017 рр.*

* розроблено за даними [77]

Нестабільна економічна ситуація в країні та брак бюджетних коштів для компенсації страхувальникам вартості страхових платежів, якими ознаменувався 2009 р., негативно позначилися на показниках функціонування ринку сільськогосподарського страхування. Відміна субсидіювання призвела до різкого скорочення обсягу страхових надходжень: у 3,7 рази порівняно з 2008 р., а площа застрахованих посівів впродовж 2008 – 2009 рр. зменшилась більше як у 4,6 рази: з 2360 тис. га у 2007 р. до 510 тис. га у 2009 р. Лише з 2010 р. цей ринок знову стабілізувався і почав повільно зростати до 2014 р., про що свідчить динаміка страхових премій у доларовому еквіваленті, представлена на рис. 1.10.

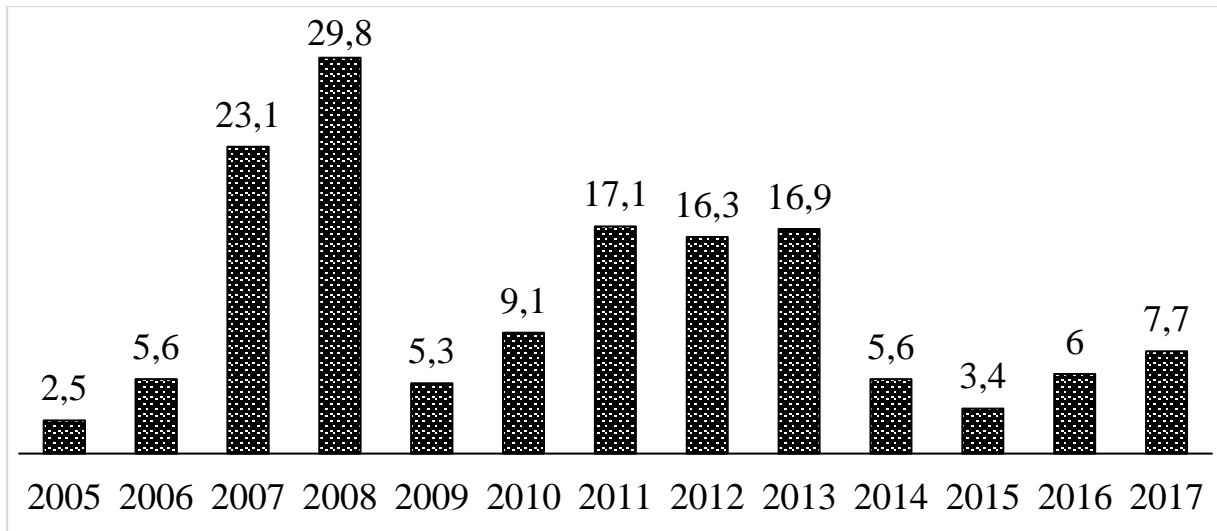

Рис. 1.10. Динаміка страхових премій за договорами страхування сільськогосподарських культур в Україні у 2005 – 2017 рр., млн дол. США*

** розроблено за [77]*

Для забезпечення розвитку та дієвості системи страхування сільськогосподарських ризиків у 2012 р. ухвалено Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [51]: запроваджено окрему ліцензію на здійснення страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції, розроблено низку страхових продуктів, які можуть бути використані як стандартні продукти для удосконалення діяльності ринку. Відповідно до цього законодавчого акту, суб'єктами відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою визначені: страховики, що отримали відповідну ліцензію та відповідають вимогам цього закону, а також є членами Аграрного страхового пулу, і страхувальники – сільськогосподарські товаровиробники, які здійснюють свою діяльність на території України і відповідають визначеним Кабінетом Міністрів України критеріям. Обов'язковою умовою надання сільгоспвиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій є укладення ними договору страхування сільськогосподарської продукції.

У 2012 р. в країні відновилося субсидування страхових премій, але тільки за договорами страхування посівів озимих культур на період зимівлі; уряд ухвалив рішення субсидувати тільки стандартні договори страхування з покриттям. Державним бюджетом на 2012 р. було передбачено 70 млн грн на ці потреби виробників. Проте умови, за якими ці кошти виділялися, не сприяли їх використанню. Для отримання компенсації агровиробникам до 15 вересня 2012 р. необхідно було подати заявку на страхування, але дотриматися цього терміну вони не змогли і, як наслідок, втратили право на компенсацію. За результатами року сільськогосподарські підприємства застрахували 727 тис. га площ посівів, сплативши при цьому 130,4 млн грн страхових премій, та отримали лише 86 тис. грн субсидії для їх компенсації. Проте, як і раніше, страхування сільськогосподарських культур здебільшого здійснювалося господарствами, що користувалися кредитними послугами комерційних банків. Так, як показують дослідження, у 2012 р. з 5,1% сільгоспвиробників, які страхували зернові культури, 4,8% представлені тими, хто робив це для отримання кредиту; технічні культури та овочі страхували виключно задля цього [78].

Основними факторами, які стримують розвиток вітчизняного сільськогосподарського страхування з державною підтримкою, на думку вчених, є: відсутність системності у підходах до сільськогосподарського страхування з державною підтримкою та недосконалість існуючого порядку надання субсидій, зокрема нормативно встановленого строку їх надання; недотримання гарантій повного відшкодування встановленого розміру субсидій; надання державної підтримки лише при страхуванні певних видів сільськогосподарських культур за стандартними для всіх регіонів умовами [79, с. 102].

У державних бюджетах 2013 – 2015 рр. виділення коштів для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам у формі компенсації страхових платежів не передбачалося. Впродовж цього періоду на фоні загального економічного спаду ринок

агростраховання демонструє тенденцію до повільного скорочення: зменшуються кількість укладених договорів, обсяг застрахованих площ, зібраних страхових премій та середня ставка премії [80].

Після припинення субсидіювання страхових премій з держбюджету основними страхувальниками у цьому секторі страхового ринку є агрохолдинги та великі сільгосппідприємства, що мають достатні фінансові ресурси, зацікавленість у підвищенні рентабельності агробізнесу та використовують страхування як дієвий інструмент, що допомагає компенсувати втрати в разі настання несприятливих подій.

Однією з найбільш очевидних причин, з якої агростраховання не стало ефективним інструментом фінансового захисту в галузі, є недостатня інформованість виробників сільськогосподарської продукції про його можливості, а також під час укладання договору страхування часто невірно оцінюється рівень страхового покриття [67]. У результаті настання страхового випадку сільськогосподарські виробники постають перед проблемою, що страхова сума не відповідає реальним втратам (рис. 1.11).

Водночас, проаналізувавши дані таблиці 1.2 можна зробити висновок, що ринок агростраховання поступово розвивається. Про це свідчить показник кількості компаній, який збільшився в 2017 р. на 25 % в порівнянні до 2015 р. Крім того, страхова сума збільшилася на 49 %, сума сплачених страхових премій – на 162,8 %. Але в 2017 р. порівняно з 2015 р. кількість договорів страхування зменшилася на 105 од. (9,9 %).

Нині обсяг українського ринку агростраховання незначний – лише 6 млн дол. США, що становить 0,02 % від загального світового показника. Але втішно те, що темпи його зростання перевищують загальносвітовий рівень. Тільки за останній рік обсяг страхових премій зріс на 30 % у гривнях та на 28 % – у доларовому еквіваленті. Так, вперше починаючи з 2011 р. зростає кількість укладених договорів страхування – приблизно на 21 % у 2017 р. Лідерами стали Тернопільська та Дніпропетровська області.

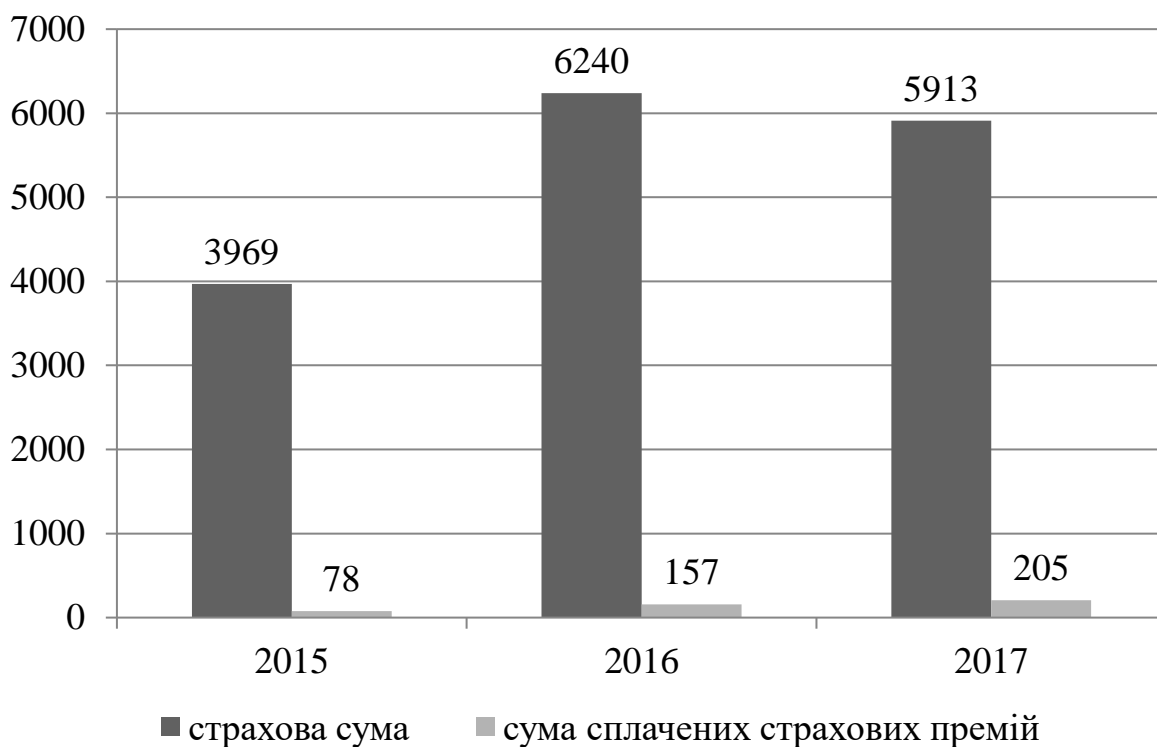

Рис. 1.11. Динаміка співвідношення страхових сум до сум сплачених премій, млн грн*

* [81]

Таблиця 1.2

Динаміка агрострахування в Україні*

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р
Кількість компаній, од.	12	11	15	125,0
Кількість договорів страхування, од.	1062	793	957	90,1
Застрахована площа с.-г. культур, тис. га	689	700	657	95,36
Страхова сума, млн грн	3969	6240	5913	149,0
Сума сплачених страхових премій, млн грн	78	157	205	262,8
Сума сплачених страхових премій на 1 га застрахованої площі, грн	113	231	311	275,2
Рівень виплат, %	12,9	44,2	36,1	279,1

* [81]

Загальна площа застрахованих сільськогосподарських культур є відносно стабільною – 675,6 тис. га. У 2017 р. страхові компанії застрахували 16 видів сільськогосподарських культур. Найбільше аграрії страхували озиму пшеницю, озимий ріпак, кукурудзу та соняшник (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Зведені дані в розрізі сільськогосподарських культур,
2017 андерайтинговий рік***

Культура	Кількість договорів	Площа, тис. га	Страхова сума, млн грн	Сума премій, млн грн	Середня ставка премії, %	Сума премій, грн/га
Озима пшениця	471	481,1	2 796,6	100,7	3,6	209
Озимий ячмінь	18	7,8	30,3	0,9	2,9	115
Озимий ріпак	67	27,5	187,9	5,6	3,0	203
Озиме жито	9	1,7	8,4	0,3	3,4	167
Соняшник	96	72,1	1 098,0	19,3	1,8	267
Кукурудза	54	34,5	525, 0	4,2	0,8	122
Цукровий буряк	8	14,1	357,4	5,8	1,6	415
Ярий ячмінь	11	2,3	31,9	0,5	1,7	230
Яра пшениця	6	4,8	90,8	2,1	2,3	439
Горох	5	0,9	20,7	0,5	2,3	546
Сади, овочі, виноградники	1	0,04	3,7	0,04	1,0	871
Соя	17	16,0	446,5	10,2	2,3	642
Гречка	8	2,1	32,2	1,2	3,7	566
Льон	6	2,8	38,7	1,0	2,5	342
Гарбуз	8	6,8	116, 7	2,9	2,5	430
Квасоля	2	1,0	24,1	0,6	2,5	605
Всього	787	675,6	5 808,9	156,0	2,7	231

* [82]

Порівняно з 2016 р. відбулися незначні зміни у структурі застрахованих культур. В 2016 р. не було договорів страхування

гарбузів, квасолі, сої але натомість були застраховані ярий ріпак, яра гірчиця та сорго (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Зведені дані в розрізі сільськогосподарських культур,
2016 андерайтинговий рік***

Культура	Кількість договорів	Площа, тис. га	Страхова сума, млн грн	Сума премій, млн грн	Середня ставка премії, %	Сума премій, грн/га
Озима пшениця	445	400,6	1 812,2	48,9	2,7	122,
Озимий ячмінь	70	20,4	76,9	21,7	2,8	166
Озимий ріпак	316	86,2	254,6	7,8	3,0	90
Озиме жито	5	1,3	4,8	2,1	4,6	162
Соняшник	94	63,4	991,5	17,8	1,3	172
Кукурудза	75	59,4	482,9	5,8	1,1	89
Цукровий буряк	6	24,9	260,2	6,4	0,5	54
Ярий ячмінь	15	2,8	20,1	4,2	2,2	166
Яра пшениця	1	0,5	9,6	1,8	1,8	351
Ярий ріпак	1	0,9	8,1	2,9	0,4	31
Яра гірчиця	2	0,9	4,6	0,2	0,04	2
Горох	5	1,8	15,2	2,1	1,4	216
Сади, овочі, виноградники	1	0,4	2,6	0,3	1,1	676
Гречка	1	0,3	1,8	0,8	4,3	348
Льон	2	1,5	21,6	0,9	0,5	76
Сорго	3	0,6	4,2	0,6	1,6	110
Всього	1042	665,9	3970,9	124,3	2,0	113

* [82]

За даними таблиці 1.4 більшість договорів було укладено на страхування озимої пшениці (445 договорів, або 41,9 %). Активно страхували також озимий ріпак (316 договорів, або 29,8 %), соняшник (94 договори, або 8,9 %), кукурудзу (75 договорів, або 7,1 %), озимий ячмінь (70 договорів, або 6,6 %).

В 2015 р. аграрії страхували озиму пшеницю, озимий ріпак, озимий ячмінь та озиме жито, дані щодо страхування сільськогосподарських культур представлені у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

**Зведені дані в розрізі сільськогосподарських культур,
2015 андерайтинговий рік***

Культура	Кількість договорів	Площа, тис. га	Страхова сума, млн грн	Сума премій, млн грн	Середня ставка премії, %	Сума премій, грн/га
Озима пшениця	240	315,7	805,8	33,5	4,2	106
Озимий ячмінь	15	7,4	19,5	0,6	3,0	84
Озимий ріпак	50	19,8	66,6	2,5	3,8	127
Озиме жито	4	0,9	3,4	0,1	3,8	133
Всього	309	343,8	895,3	36,7	4,1	107

* [82]

Більшість договорів у 2015 р. було укладено на страхування озимої пшениці (240 договорів, або 77,7 %) та озимого ріпаку (50 договорів, або 16,2 %). Менше страхували озимий ячмінь (15 договорів, або 4,9 %) та озиме жито (4 договори, або 1,3 %).

Для сільгоспвиробників велике значення має сума відшкодувань страховими компаніями збитків, яких вони зазнали в результаті страхових випадків. За підсумками 2017 андерайтингового року сума відшкодувань становить 7,5 млн грн. Страхові виплати було здійснено у 12 областях України, найбільша частка припала на Хмельницьку область – 40,3 %. Скоротилася частка виплат у Харківській з 27,0 % у 2016 р. до 0,7 % у 2017 р. та Тернопільській областях з 21,0 % до 12,2 %. Суттєво зросла частка виплат у Черкаській області з 2,0 % у 2016 р. до 30,9 % у 2017 р. (рис. 1.12).

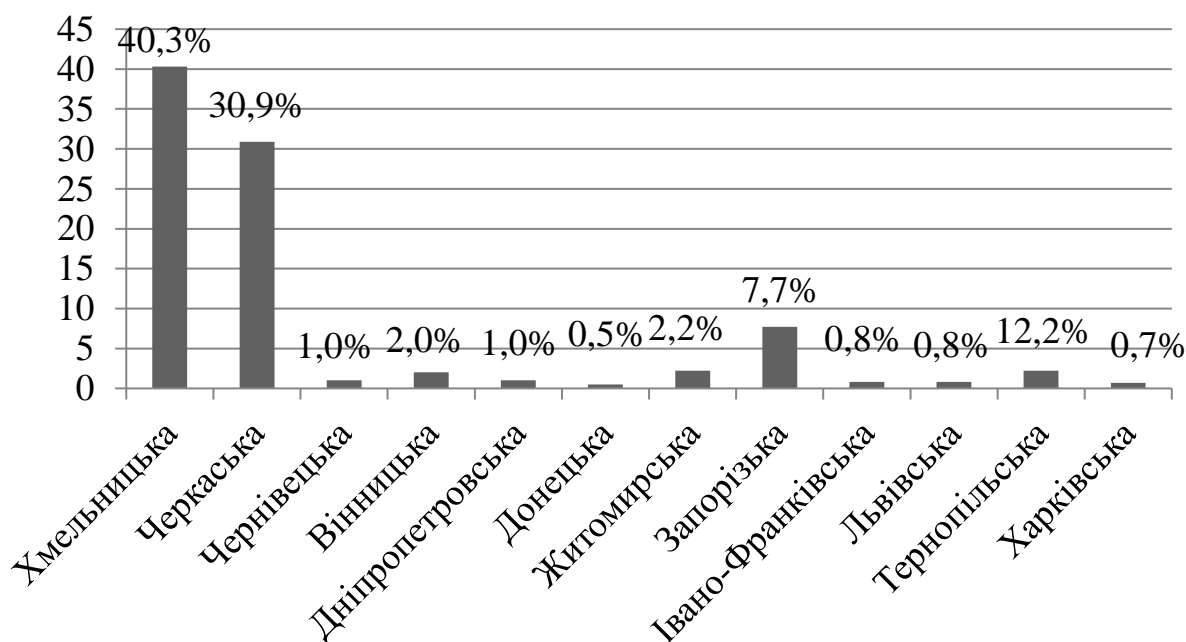

Рис. 1.12. Розподіл страхових виплат за областями, 2017 р.*

* [81]

Новинкою у сфері страхування було укладання 19 договорів страхування органічного виробництва сільськогосподарських культур у 2017 р. (або 2 % від загальної кількості договорів страхування сільськогосподарських культур) на загальній площі 7,4 тис. га. (що складає 1,1 % від загальної застрахованої площі), табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Зведені дані страхування сільськогосподарських культур органічного виробництва, 2017 р.*

Культура	К-ть договорів	Площа, га	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Середня ставка премії, %	Сума премій на гектар, грн/га
Озима пшениця	17	7 141	77 856 200	3 549 296	4,6%	497
Озиме жито	1	104	764 400	23 620	3,1%	227
Ярий ячмінь	1	136	505 400	32 952	6,5%	242
Всього	19	7 381	79 126 000	3 605 868	4,6%	489

* [82]

Страхова сума у 79,1 млн грн складає 1,3 % від загальної страхової суми, а страхова премія у 3,6 млн грн – відповідно 1,8 % від загальної страхової премії, отриманої страховими компаніями від страхування сільськогосподарських культур. Середня ставка премії страхування органічного виробництва перевищує загальну середню ставку премії і складає 4,6%.

Більш складною є ситуація щодо використання страхових механізмів захисту у тваринництві. Впродовж 2017 р. на ринку страхування сільськогосподарського страхування було зібрано майже 2,43 млн грн страхових премій за договорами страхування тварин (табл. 1.7), сукупна страхова сума за якими склала понад 316 млн грн. Загалом було укладено 23 договори, з яких страхування великої рогатої худоби – 13 договорів, страхування свиней – 9, страхування свійської птиці – 1 договір. Значення середньої ставки страхової премії за укладеними договорами є надто низьким і становить лише 0,8 % [82, с. 28]. Це вказує на те, що зазначені договори не покривають основні ризики виробництва тваринницької продукції. Цілком ймовірно, що за укладеними договорами тварини використовувалися як застава для отримання кредиту.

Таблиця 1.7

Зведені дані зі страхування сільськогосподарських тварин, 2017 р.*

Вид тварин	К-ть договорів	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Виплати, грн	Середня ставка премії, %
Свині	9	190 436 212	1 867 156	0	1,0%
ВРХ	13	111 514 671	486 070	0	0,4%
Птиця свійська	1	14 049 785	73 059	0	0,5%
Всього	23	316 000 668	2 426 285	0	0,8%

* [82]

Отже, за досліджуваний період прослідковувалась тенденція зростання ринку агрострахування, про що свідчить поведінка більшості показників ринку страхування. Найбільшою популярністю за досліджуваний період на ринку користуються договори страхування від повної загибелі на зимовий період та договори від поіменованих ризиків на весняно-літній період, а також договори мультиризикового страхування врожаю або посівів.

Водночас, слід відзначити, що в цілому рівень страхування сільськогосподарських культур в Україні розвинений слабо і складає всього 2 – 3 % від усієї посівної площі. Натомість у країнах, де агрострахування інтегровано в державну політику управління ризиками в сільському господарстві (США, Канада, Іспанія, Туреччина, Індія), такий показник сягає 80 – 90 %. В Україні цей вид страхування переважно здійснюється як обов'язковий елемент у певних урядових програмах з фінансової підтримки агровиробників (наприклад, програми Аграрного фонду та Державної продовольчо-зернової корпорації України), згідно з якими без страхування своєї продукції аграрій не може отримати необхідного фінансування [83]. Використання в Україні класичного страхового захисту урожаю як способу мінімізації сільськогосподарських ризиків є занадто слабким та здебільшого формальним. Дотепер сільськогосподарські товаровиробники здебільшого розглядають страхування не як спосіб мінімізації ризиків та запобігання можливого банкрутства, а як додаткові непродуктивні витрати, що здорожують собівартість продукції.

Компанії, що займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків, пропонують своїм клієнтам програми страхового захисту, які за багатьма параметрами не відповідають вимогам сільгоспвиробників. Передусім основну проблему складає висока вартість страхових послуг та неплатоспроможність більшості потенційних страхувальників. Варто зазначити, що в Україні уже три роки поспіль продовжує зростати кількість збиткових сільськогосподарських підприємств. Зокрема, за фінансовими

результатами діяльності у 2017 р. збиток одержали 13,1 % великих та середніх підприємств; у 2016 р. таких підприємств було 11,6 %, у 2015 р. – 11,0 % до загальної кількості агропідприємств.

Важливим макроекономічним індикатором розвитку страхування є співвідношення страхових премій до валового внутрішнього продукту (ВВП). В Україні цей показник як загалом по страховому ринку, так і по ринку страхування сільськогосподарської продукції зокрема, є невиправдано низьким. У 2017 р., згідно з даними Нацкомфінпослуг, сукупні страхові надходження по страховому ринку країни у ВВП складають 1,5 %, а частка страхових премій зі страхування сільськогосподарської продукції у ВВП ледь сягає 0,01 %.

Слід зазначити, що створений відповідно до Закону України № 4391 від 9 лютого 2012 р. [51] Аграрний страховий пул, не виконує покладених на нього завдань. Передбачалося, що він об'єднає провідні страхові компанії України, які надають послуги у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що забезпечить високу якість агрострахування та високий рівень довіри сільгосптоваровиробників до агрострахування в Україні. На сьогодні членами Пулу стали лише 4 страхових компанії, хоча ліцензії станом на 15.01.2019 р. на страхування сільськогосподарської продукції отримали більше 50 страховиків. Проте, навіть ті компанії, які впродовж багатьох років присутні на ринку агрострахування, в певні роки утримуються від здійснення цього виду страхування або мають за ним незначні обсяги надходжень. Наразі до таких страховиків можна віднести ПАТ «Страхова група «ТАС», ПАТ «Страхова компанія «Оранта-Січ», ПАТ «НАСК «Оранта» та ін. (рис. 1.13, 1.14). Вихід на ринок агрострахування, зважаючи на його специфіку, вимагає серйозних підходів до розробки страхових продуктів й підготовки висококласних спеціалістів, які досконально володіють виробничим процесом у сільському господарстві та можуть правильно визначити страхові тарифи і збитки після настання страхових випадків.

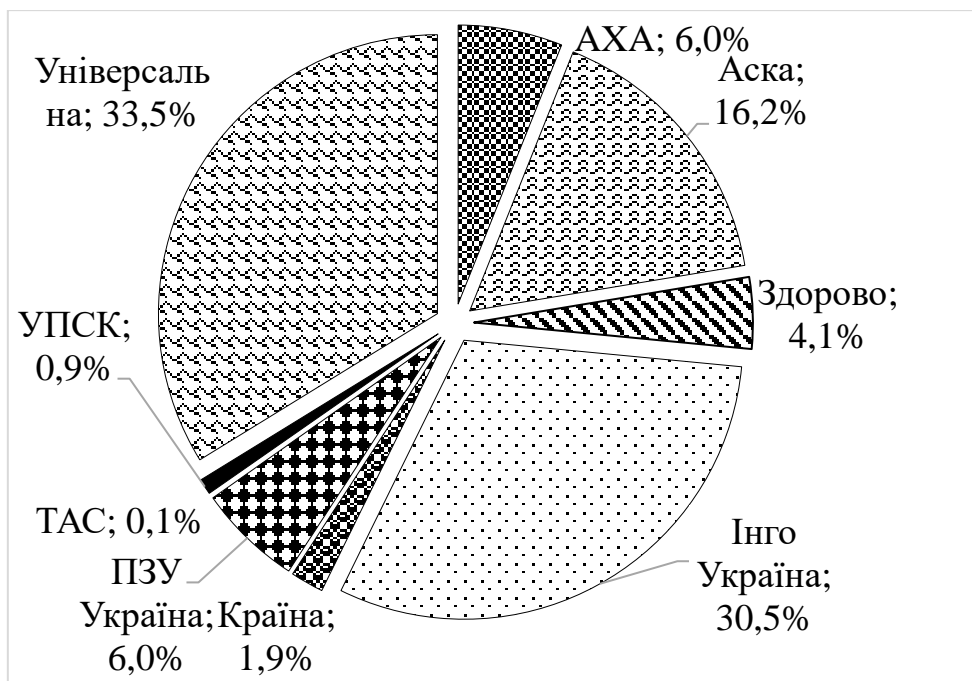

Рис. 1.13. Страхові компанії – лідери ринку агрострахування у 2016 р. та їхня частка на ринку, %*

* [80, с. 11]

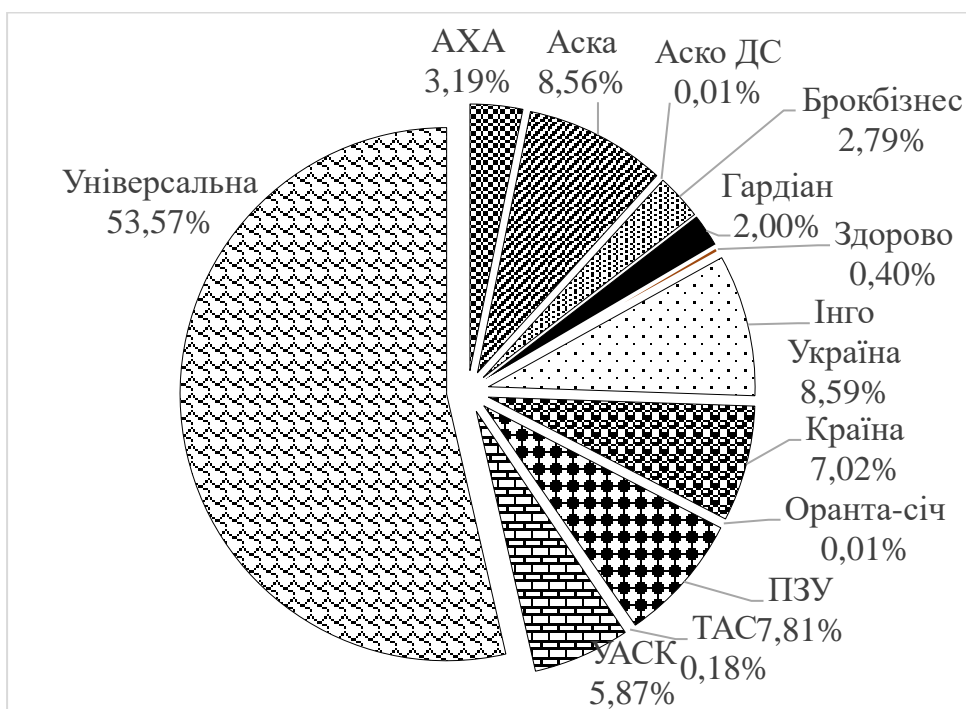

Рис. 1.14. Страхові компанії – лідери ринку агрострахування у 2017 р. та їхня частка на ринку, %*

* [82, с. 18]

Однією з проблем розвитку страхування сільськогосподарських ризиків в Україні є взаємна недовіра аграріїв і страхових компаній. Таке ставлення сільгоспвиробників до страхових компаній спричинене негативним досвідом страхування. Зазвичай це пов'язано з проблемами отримання страхового відшкодування, зокрема, необґрунтованою відмовою страховика у виплаті відшкодування завданих збитків або затягування виплати в часі через заплутаність договорів, а то й через розбіжності в розумінні сторонами характеристик страхової події.

До того ж, як переконає практика останніх років, отримання страхових відшкодувань за загиблих тварин чи недоотриманий урожай не повною мірою покриває реальні витрати через застосування безумовної франшизи великого розміру. Тому покриття за страховим полісом не може гарантувати підприємству повної компенсації матеріальних збитків. Невисокі тарифні ставки пояснюються тим, що за посівами, які передані у заставу, зазвичай, укладаються договори з безумовною франшизою, яка іноді сягає 40 – 50 %. У такому випадку агровиробник може відшкодувати витрати, понесені при вирощуванні культури, але не отримає відшкодування неотриманого прибутку.

Дедалі частіше агрострахування привертає до себе увагу не лише сільгоспвиробників, а й провідних постачальників засобів захисту рослин і насіння, фінансових установ, банків й інших гравців, які пов'язані з аграрними ринками. Яскравим прикладом розробки якісних і клієнтоорієнтованих страхових продуктів на ринку України є потужні компанії, що беруть активну участь у поширенні агрострахових програм і запровадженні страхування для своїх клієнтів (наприклад, агрохімічна компанія «Сингента» та АТ «Креді Агріколь Банк»). Перевагою таких програм є, наприклад, повна чи часткова оплата послуг агрострахування не виробником сільськогосподарської продукції, а його фінансовим партнером.

Недосконалість системи законодавчого регулювання ринку агрострахування, а також невиконання у повному обсязі певних

чинних нормативних положень, зокрема, щодо державного субсидіювання страхових премій, є значною перешкодою розвитку цих відносин. Змінити ситуацію у сфері страхування сільськогосподарських ризиків здатні лише системні зусилля уряду, вдосконалення системи законодавчого регулювання ринку агострашування та надання системної державної підтримки цьому сектору.

Ми поділяємо думку фахівців, які стверджують, що побудова ефективної моделі державної підтримки сільськогосподарського страхування обумовлює необхідність: розширення концепції державної підтримки; зміни порядку надання фінансової допомоги; створення нормативно-правової бази, яка б забезпечувала для всіх страхувальників та страховиків рівний доступ та однакові можливості на ринку сільськогосподарського страхування.

Нерозвиненість системи агострашування призводить до того, що сільгоспвиробники вимушені відмовлятися від глибокої спеціалізації як ефективного механізму господарювання та диверсифікувати ризики виробництва шляхом ведення кількох видів діяльності. Водночас для забезпечення належного рівня продовольчої безпеки в країні держава вимушена регулярно вдаватися до заходів фінансової допомоги потерпілим сільгоспвиробникам.

Очевидно, що сучасний стан розвитку страхування сільськогосподарської продукції не відповідає своєму основному завданню – управляти ризиками в аграрному секторі для забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва, сталого та ефективного розвитку аграрного сектора економіки. Це зумовлює необхідність впровадження та розвитку системи, яка забезпечить достатній рівень функціональної взаємодії всіх головних учасників ринку страхування сільськогосподарської продукції – сільгоспвиробників, страховиків та держави [84].

Особливу роль у формуванні ринку сільськогосподарського страхування має відігравати держава. Потреба в ефективному

державному регулюванні ринку, на думку дослідників, пов'язана з високим ступенем відповідальності кожного конкретного страховика за соціально-економічні наслідки своєї діяльності [85, с. 13]. В консолідації зусиль учасників агрострахування та збалансуванню їхніх інтересів значна роль належить уряду. На думку вчених, слід розробити Концепцію розвитку агрострахування, яка має дати поштовх та визначити стратегічний напрямок дій уряду у виконанні цієї ролі [86, с. 9].

Сучасна модель державної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам передбачена Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державної підтримкою» виявилася неефективною та потребує реформування.

Нині ринок агрострахування поетапно розвивається. Однак, не зважаючи на зусилля держави назустріч сільськогосподарським товаровиробникам і страховим компаніям стан розвитку агрострахування сьогодні не дозволяє використовувати цей інструмент як системний інститут розвитку агропромислової галузі, з тим спектром можливостей, які широко задіяні у міжнародній практиці. Враховуючи досвід зарубіжних країн можна стверджувати, що немає і не може бути ефективного механізму страхування сільськогосподарських культур, який ґрунтується на сучасних науково-технічних досягненнях без активної регульованої політики держави. Держава повинна розробити нормативні акти, що регулюють діяльність суб'єктів і інститутів ринку сільськогосподарського страхування, впливати на страхування засобами макроекономічної політики. Економічний механізм страхування сільськогосподарських культур полягає у створенні і використанні страхового фонду з метою відшкодування непередбачених збитків, заподіяних сільськогосподарським підприємствам стихійними лихами, іншими несприятливими подіями, що порушують нормальний процес відтворення. Створення й удосконалення правової бази у сфері страхування сільськогосподарських культур є найважливішою передумовою

ефективного управління економікою України. У цьому зв'язку актуальними залишаються питання розробки стандартних страхових програм, створення законів, спрямованих на розвиток агрострахування, контроль за наданням ліцензій і т.д. Розглянувши схему страхування сільськогосподарських культур (рис 1.15), потрібно зазначити, що створення інституційної та правової основи для вдосконалення механізму страхування сільськогосподарських культур на макрорівні відповідає стратегічним цілям соціально-економічного розвитку України.

Формування організаційно-економічного механізму страхування сільськогосподарських культур являє собою побудову активної співпраці інституційних органів держави, товаровиробників і страхових компаній та включає у себе сукупність методів, засобів та інструментів, за допомогою яких відбувається регуляторний вплив держави на сферу агрострахування з метою удосконалення її структури, досягнення ефективного використання результатів сільськогосподарського виробництва [87].

Існує низка проблем розвитку агрострахування:

По-перше, агрострахування поширено в галузях рослинництва і фактично не охоплює тваринницькі господарства, виробників аквакультури, не поширюється на майно сільгосптоваробників, що складають основні засоби виробництва, що не забезпечує комплексний галузевий захист від можливих ризиків в сільгоспвиробництві.

По-друге, прямі і непрямі витрати сільгоспвиробників на страхування, навіть з врахуванням державної підтримки з'являються непідйомними для багатьох товаровиробників. Використання такого механізму субсидування прямо витікає із неефективності і високої вартості діючого механізму страхування, який, в свою чергу, характеризується нереалізованістю багатьох механізмів забезпечення конкуренції на ринку страхування.

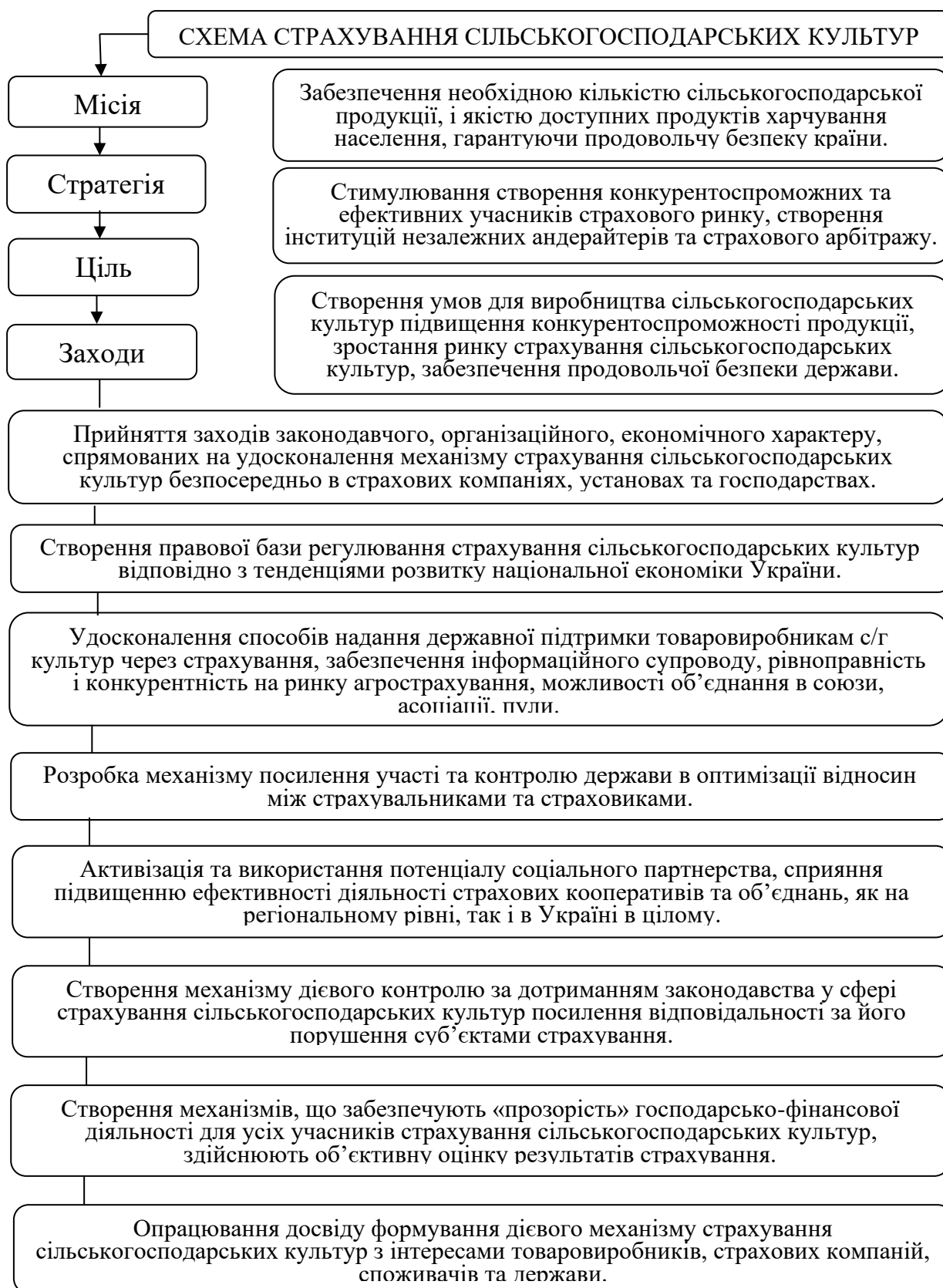

Рис. 1.15. Схема страхування сільськогосподарських культур*

* [66]

По-третє, широко проявляється проблема надто низької доступності страхового захисту для сільгосптоваровиробників та тривалими строками відшкодування збитків. Одним із ключових аспектів забезпечення довгострокової фінансової стабільності системи сільськогосподарського страхування з державною підтримкою є створення ефективної системи перестраховування.

Сьогодні лише незначна кількість національних страхових і перестрахових організацій спроможна прийняти на перестраховування ризику. При цьому в основному перестраховиками є ті ж самі страхові організації, які здійснюють операції за прямим страхуванням, що в багатьох випадках сприяє територіальній акумуляції ризиків [41]. Стосовно закордонних страховиків, то вони, як правило, не готові приймати ризики вітчизняних страхових організацій за договорами страхування урожаю, тим більше на умовах «від усіх 280 застрахованих ризиків». Основна причина полягає в недосконалому вітчизняному системі страхування, а також в значних відмінностях у практиці і технологіях здійснення страхових операцій за окремим видом страхування у нашій країні у порівнянні з досвідом, який використовується за кордоном.

Удосконалення існуючої нормативно-правової бази дозволить аграріям та страховим компаніям бути впевненими в реальності отримання субсидій, допоможе усунути колізії різних норм права, а інститут аграрного страхування буде мати єдиний цілісний закон, для регулювання відносин.

Для повноцінного і ефективного функціонування ринку агрострахування в Україні потрібна участь значної кількості сільгоспвиробників та значні площі сільськогосподарських культур в різних природно-кліматичних зонах, що дозволить диверсифікувати ризики і забезпечить фінансову стабільність страхових компаній і гарантовані виплати страхувальникам при настанні страхового випадку.

Більшість аграріїв не розуміють, як саме працює страхування. Для підвищення рівня поінформованості потенційних споживачів страхових послуг в аграрному секторі, розуміння страхового продукту та його значення страховикам необхідно регулярно проводити зустрічі з представниками різних за розміром та спеціалізацією сільськогосподарських підприємств, а також представниками управлінь агропромислового розвитку місцевих держадміністрацій, дорадчих служб, об'єднань сільгоспвиробників.

Для кожного сільськогосподарського підприємства досить важливою проблемою є вирішення питання вибору умов страхування та пояснення окремих страхових термінів. Навіть, на перший погляд, за однакових умов страхування, різні договори страхування мають свої особливості, на які варто звертати увагу під час їх укладання. Зазвичай, звертатися до експертів-спеціалістів досить дорого та економічно недоцільно, тому страхувальнику слід самостійно на конкретних прикладах для свого господарства прораховувати страхове покриття, розмір франшизи, її вид, умови розрахунку, вести статистику збитків господарства за окремими культурами та за полями, слідкувати за всіма нововведеннями у сфері страхування аграрних ризиків, адже цей ринок досить мінливий. Це засвідчує необхідність володіння фахівцями сільгосппідприємств спеціальними знаннями.

Для зацікавлення потенційних споживачів і надання інформації про послуги сільськогосподарського страхування, а також успішної їх реалізації, страховики мають ширше залучати до співпраці страхових посередників. Залучення страхових посередників є важливою складовою дистрибуції страхових послуг. Страхові агенти та брокери, надаючи професійні посередницькі послуги, створюють можливості для реалізації страхових послуг, прискорюють та полегшують укладання й здійснення угод, забезпечують формування страхових відносин між учасниками страхового ринку.

Зростанню довіри сільгоспвиробників до агрострашування сприятиме дотримання стандартів при страхуванні сільськогосподарської продукції та використання якісного перестрашування, яке забезпечуватиме гарантовану виплату відшкодування у випадку настання страхових випадків. По-друге, страхові компанії повинні пропонувати набір опцій – варіантів страхування, з яких вибрати буде сам клієнт.

Крім того, на сьогодні сільськогосподарські виробники потребують не тільки компенсування втрати урожайності (за причини несприятливих умов природно-кліматичного характеру), а й комплексного страхування загального прибутку підприємства (наприклад, крім страхування урожайності страховий договір, може включати страхування від заниженої ціни зернотрейдерів, збитки від зберігання після збору врожаю або ринкові ризики). Тому формування та розробка комплексної програми страхування, яка б в повній мірі захистила майно та майнові інтереси сільськогосподарських підприємств, є першочерговим завданням для популяризації страхування в Україні. Такий комплексний продукт страхування повинен пов'язувати між собою ризики, що виникають у процесі банківського кредитування, матеріально-технічного забезпечення, маркетингової та виробничої діяльності аграрних підприємств і максимально покриває збитки від них [88, с. 7].

До заходів, що сприятимуть підвищенню дієвості агрострашування як інструмента управління ризиками в сільському господарстві України, належить розробка продуктів для господарств, які займаються плодоовочівництвом, садівництвом, тваринництвом, розробка гнучких умов страхування в залежності від розміру господарства.

Зростання попиту на екоощадну продукцію, зокрема на органічну агропродовольчу продукцію, потребує нового підходу до створення специфічного страхового продукту. В Законі України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» немає розробленого механізму

страхування ризиків, що супроводжують при вирощуванні екологічно чистої продукції. Зокрема, згідно статті 9 зазначеного закону страхова сума визначається на основі страхової вартості майбутнього урожаю і рівня страхового покриття [51]. Методика визначення страхової вартості для традиційного сільгоспвиробництва не може застосовуватись стосовно екологічно чистої сільгосппродукції, тому що для її розрахунку використовується ціна одиниці вирощеної продукції та середня врожайність за останні п'ять років. Ринок екологічно чистої продукції в Україні тільки на стадії становлення і даних про середню врожайність сільгоспкультур, вирощених згідно вимог до екологічного землеробства по регіонах немає. Відсутня також статистика стосовно цін на цю продукцію, яка залежить від багатьох факторів, у тому числі і купівельної спроможності населення.

Актуальною на сучасному етапі розвитку страхування екологічно чистої продукції є розробка актуарних розрахунків на основні види сільгосппродукції, які вирощуються згідно «зелених» технологій. Важливим є забезпечення страхового захисту екологічно чистої продукції на всіх стадіях виробництва, починаючи від вирощування, переробки, і закінчуючи збутом. Це дасть змогу сільгоспвиробникам зменшити вплив і нівелювати ризики на нестабільному аграрному ринку екологічно чистої продукції.

Для заохочення учасників ринку агрострахування розвивати такий напрям діяльності та для їх підтримки слід удосконалити нормативно-правову базу та адаптувати правове забезпечення виробництва органічної продукції до норм та стандартів Європейського Союзу [89, с. 289]. Доцільним є послідовне державне стимулювання, яке може бути реалізоване через фінансову підтримку, пільгове оподаткування, популяризацію органічної продукції серед виробників і споживачів, створення розгалуженої інфраструктури ринку органічних продуктів. Наприклад, з метою зацікавлення аграріїв до страхування

екологічно чистої продукції, необхідно пов'язати можливість дотації та доступу до кредитних ресурсів, компенсаційних виплат з наявністю страхового полісу. Для страховиків стимулом здійснення страхування екологічного сільгоспвиробництва може бути застосування гнучкої фіскальної політики.

Таким чином, сільське господарство, як галузь, що особливо схильна до впливу зовнішніх факторів, не зможе конкурувати на світовому ринку сільгосппродукції без ефективного застосування такого фінансового інструменту управління ризиками як страхування. Ринок агрострахування в Україні потребує вдосконалення державного регулювання, в тому числі й щодо механізмів виконання чинних нормативно-правових актів, та системної фінансової підтримки з боку держави.

За результатами проведеного дослідження з проблеми формування ринку агрострахування в Україні зроблено висновок, що розвиток сільськогосподарського страхування гальмується значною мірою тим, що передбачена законодавством компенсація державою господарствам не менше 50 % страхових платежів з 2009 року не здійснюється. Фактично і досі воно повністю не охопило навіть державні сільськогосподарські підприємства. Слід відзначити, що всі розвинені країни надають фінансову підтримку аграрному сектору, у тому числі і через субсидювання страхових премій, тобто компенсуючи частину вартості страхування. Стандартною умовою є компенсація 50 % сплаченої премії (вартості послуги страхування) при рівні покриття в 70 %.

Значна вартість страхового захисту. Це зумовлено великими витратами страхових компаній на проведення дострахових експертиз і процедур визначення розмірів збитків після настання страхових подій, що в свою чергу впливає на вартість страхових послуг для аграрних господарств.

Аналіз проблем функціонування ринку страхування сільськогосподарської продукції дає змогу зробити висновки щодо необхідності удосконалення існуючої нормативно-правової бази,

що в свою чергу дозволить аграріям та страховим компаніям бути впевненими в реальності отримання субсидій, допоможе усунути колізії різних норм права, а інститут аграрного страхування буде мати єдиний цілісний закон, для регулювання відносин.

Для покращення ситуації на ринку агрострахування доцільно:

1) чітко встановити, законодавчо закріпити і певний час не змінювати умови страхування; 2) відновити державну підтримку страхування сільськогосподарських ризиків через субсидювання страхової премії, як у більшості європейських країнах, а не через допомогу в разі настання катастрофічних збитків; 3) створити страхові компанії, які співпрацюватимуть лише з підприємствами аграрного сектору, оскільки розвиток страхування сільськогосподарських ризиків значною мірою залежатиме від професійного рівня тих страховиків, які безпосередньо займатимуться агрострахуванням.

Створення ефективної системи розподілу та управління ризиками сільськогосподарського виробництва повинно стати важливим напрямом сучасної аграрної політики. Це забезпечить підвищення захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, сприятиме залученню інвестицій і кредитних ресурсів в аграрний сектор економіки та нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції.

1.3. Довгострокове страхування життя як напрям поліпшення фінансової незалежності регіону

Ринок страхування життя в кожній країні є індикатором економіки та сталого розвитку підприємництва. Коли стабільність та добробут країни досягає певного рівня, то і працівники, і роботодавці починають думати про своє майбутнє, забезпечувати свою старість, фінансувати ризики, які існують у житті кожної людини. Стрімке старіння населення всіх країн світу виснажує

фінансову спроможність громадян, що призводить до низького рівня охорони здоров'я та пенсійного забезпечення. Довгострокове страхування життя дає змогу забезпечити щоденний захист людини – як сьогодні, так і в майбутньому. Це призводить до виникнення двох ефектів – у держави з'являються додаткові довгострокові кошти, які забезпечують фінансування інвестиційних проектів, що сприяє подальшому розвитку фінансової незалежності країни; громадяни отримують страховий захист, накопичення на майбутні періоди, а відтак – захист інтересів людини.

У сучасних економічних умовах, з огляду на трансформаційні процеси відбувається переосмислення в системі захисту юридичних та фізичних осіб від матеріальних витрат, до яких можуть призвести непередбачувані страхові випадки (стихійні лиха, нещасні випадки, фінансові ризики при отриманні кредитів тощо). Таким чином, через систему страхування держава забезпечує захист населення в результаті настання страхових випадків, а також забезпечує ефективний захист підприємницької діяльності. Страхування та ринок страхових послуг є принципово важливими для соціально-економічного та інвестиційного розвитку, як національного ринку, так і на міжнародному рівні [90].

Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 року дає визначення поняттю «страхування» як виду цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) [12].

Тлумачний словник економіста трактує дефініцію страхування як систему економічних відносин, які включають утворення за рахунок товариств, об'єднань, підприємств та населення спеціального фонду коштів і використання його для

відшкодування втрат майна від стихійного лиха та інших несприятливих явищ, а також для надання громадянам (або їх сім'ям) допомоги при настанні різних подій в їх житті (досягнення певного віку, втрата працездатності, смерть). Страхування буває майнове, та особисте. Воно може бути добровільним та обов'язковим. В Україні поряд з державною страховою організацією існує багато альтернативних страхових товариств [91].

Крім того страхування:

- додає надійності в розвитку бізнесу і економіки в цілому;
- допомагає в покращенні структур ресурсів і активізувати через інвестиції в найбільш ефективні сфери господарювання коштів, спрямованих на організацію економічної безпеки;
- забезпечує раціональне формування використання коштів, призначених для здійснення державних соціальних програм (охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, фінансового утворення);
- створює резерви коштів, що є реальним джерелом зростання і покриття збитку у разі великих стихійних лих і аварій;
- організовують робочі місця, формує інфраструктури фінансового ринку.

Процес становлення сучасного ринку страхових послуг в Україні почався разом з глибокими соціально-економічними реформами.

Основною метою розвитку страхового ринку є підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, зменшення витрат держави на попередження і ліквідацію наслідків стихійних лих, катастроф, техногенних аварій, формування ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку за рахунок забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду, застосуванням сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів [92].

Загальна кількість страхових компаній на ринку страхування станом на 31.03.2018 р. становила 292, у тому числі СК «life» – 32 компанії, СК «non-life» – 260 компаній, відповідно станом на 31.03.2017 р. кількість страхових компаній дорівнювала 307, у тому числі СК «life» – 39 компаній, СК «non-life» – 268 компаній) [93]. У I кварталі 2018 року в порівнянні з I кварталом 2017 року на 722,6 млн грн (6,6 %) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій – на 1712,1 млн грн (26,7 %). Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всім видам страхування. Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за I квартал 2018 року становила 69,9 %, що на 11,1% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року.

Протягом аналізованого періоду збільшилась кількість укладених договорів страхування (на 19531,9 тис. угод або на 70,1 %), при цьому на 491,2 тис. (або на 3,1 %) договорів зросла кількість з добровільного страхування [93].

За підсумками минулого року зібрали 1,4 млрд грн страхових премій. Загальний обсяг страхових резервів за 2017 рік зменшився на 31,1 % у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року і склав 2,6 млрд грн. Розмір страхових виплат дорівнював 217,2 млн грн. При цьому активи цих компаній за результатами 2017 року склали 3,2 млрд грн, а сукупний статутний капітал учасників – 190,8 млн грн.

За договорами страхування по досягненню застрахованими пенсійного віку спостерігалось зменшення обсягу премій на 68,4 %, (3 млн грн), за іншими договорами накопичувального страхування – зростання на 0,12 % (875,7 млн грн). За договорами страхування життя виключно на випадок смерті надходження страхових премій збільшились порівняно з минулим роком на 3,3 % (84,5 млн грн). За іншими договорами страхування життя спостерігалось збільшення страхових платежів за підсумками 2017 року в порівнянні з 2016 роком на 7,1 % (413,4 млн грн).

Слід нагадати, що проект ЛСОУ «Відкрите страхування» в розрізі лайфових страхових компаній розділений на дві категорії: внутрішні дані (використовувані для аналізу безпосередньо компаніями-учасниками проекту) і зовнішні показники, які розміщуються на сайті ЛСОУ. Дані за 2017 рік на добровільній основі надали лайфові компанії ПрАТ «ТАС Life», «КД Життя», «МетЛайф», «АСКА-Життя», «ПЗУ Україна Страхування Життя» [93].

За даними рейтингового видання «Insurance Top» за підсумками діяльності компаній у 2017 році [95] основними гравцями на ринку страхування життя були ПрАТ «ТАС Life», ПрАТ «МетЛайф», СК «Уніка Життя», СК «PZU Україна Страхування життя», ПрАТ «Граве Україна» та інші.

ПрАТ «Страхова група «ТАС»» працює на страховому ринку України з 1998 р., є складовою частиною Фінансової групи «ТАС», в яку також входять: АКБ «ТАС-Комерцбанк», ПрАТ «ТАС-Інвестбанк», ПрАТ «Страхова компанія «ТАС»», ПрАТ «Страхова компанія «ТАС-Капітал»», дочірня страхова компанія «РуТАС» (Росія) та інші фінансові установи і промислові підприємства.

Компанія має широко розгалужену мережу регіональних підрозділів. 28 філій, 9 регіональних дирекцій, понад 1000 штатних та позаштатних страхових агентів дають Страховій групі «ТАС» можливість надавати послуги у всіх регіонах України [95].

ПрАТ «Страхова група «ТАС»» – це страхова компанія, що пропонує споживачам 106 страхових продуктів з 60 видів комплексних та спеціалізованих програм добровільного та обов'язкового страхування.

ПрАТ «Страхова компанія «ТАС Life» (СК «ТАС Life») заснована в 2000 році. Була першою вітчизняною компанією страхування життя. Сьогодні компанія є однією з провідних і найбільш авторитетних страхових компаній в Україні, яка пропонує своїм клієнтам широкий спектр сучасних програм індивідуального і корпоративного страхування життя разом з якісним професійним обслуговуванням.

ПрАТ «МетЛайф» є одним з лідерів у сфері страхування життя. МетЛайф очолює рейтинги Insurance TOP у 2017 році за такими ключовими показниками, як: обсяг страхових премій за накопичувальними договорами страхування життя – 670 995 тис. грн; число застрахованих осіб за накопичувальними договорами страхування життя – на кінець 2017 року в компанії було застраховано понад 112 000 осіб [94]. Ця компанія є основним конкурентом на ринку страхування життя для СК «ТАС Life».

Нацкомфінпослуг розробила проект Розпорядження «Про встановлення додаткових вимог до договорів страхування життя». Його метою є посилення захисту майнових прав страхувальників – фізичних осіб за договорами страхування життя, зростання рівня довіри населення до ринку страхування життя та створення умов для його сталого розвитку. Документом, зокрема пропонується встановлення додаткових вимог до договорів страхування життя з метою запобігання порушенню прав споживачів фінансових послуг, оскільки такі договори мають довгостроковий характер. У результаті буде підвищено якість розкриття інформації споживачам страхових послуг та надання страхових послуг, знижено кількість скарг щодо порушення страховиками законодавства у сфері фінансових послуг із страхування життя.

Здійснивши, також, детальний розгляд законодавства, що стосується страхування, ми змогли зробити висновки, що попри важливі зміни та його удосконалення, залишається багато неврегульованих питань про організацію страхування життя в Україні, а саме:

- об'єднання страхування життя з іншими видами страхування (медичне та пенсійне) – як наслідок збільшення джерел доходів страховика, фінансове забезпечення відшкодування страхових випадків;

- питання статутного фонду страховика – мінімальний статутний фонд страховика, що визначено законодавством, на

нашу думку, повинен зростати відповідно зростанню страхових премій у компанії з метою їх додаткового забезпечення;

- запровадження податкових пільг для страхувальників (застрахованих) за програмами короткострокового страхування життя;
- перестраховання страховика в компаніях-перестраховиках за інвестиційним рівнем uaAAA Національної рейтингової шкали;
- питання пенсійного забезпечення через довгострокове страхування життя на основі II рівня пенсійного забезпечення;
- розширення напрямів інвестиційної та кредитної діяльності страхової компанії.

Отже, можна прийти до висновку, що страхування серед населення користується попитом. Страхування стає необхідною складовою в системі захисту юридичних та фізичних осіб в сучасних економічних умовах. Проте, щоб визначитись з страховиком, якому людина довірить страхування життя, потрібно враховувати не лише репутацію, але й фінансові показники компанії.

За умов сучасного розвитку економіки України значно зростає роль якісного та своєчасного аналізу фінансово-економічної діяльності страховика, фінансового забезпечення такої діяльності, пошуку шляхів зміцнення фінансової стабільності та підвищення конкурентоздатності.

Фінансове забезпечення діяльності компанії з страхування життя може бути оцінено за такими показниками, як розмір статутного фонду, гарантійний фонд, власні кошти, страхові премії, коефіцієнти зміни таких показників [96].

Фінансова основа діяльності будь-якої компанії повинна полягати в аналізі його фінансового забезпечення. Аналіз фінансової основи СК «ТАС Life» здійснимо за допомогою фінансових показників:

- статутний капітал, як критерій законодавчого обґрунтування створення страхової компанії з страхування життя;
- власний капітал, достатність капіталу забезпечує покриття

прийнятих зобов'язань;

– страхові премії, основне джерело фінансового забезпечення страховика, формування резервів та забезпечення інвестиційної діяльності;

– страхові резерви, гарант платоспроможності страховика, що формується за рахунок страхових премій та доходів від інвестування коштів таких резервів;

– активи, узагальнюючий показник фінансового забезпечення компанії.

Оскільки, законодавство України суворо регламентує показник зареєстрованого (статутного) капіталу, то ми для аналізу обрали компанію з страхування життя, розмір статутного капіталу якої є одним з найбільших показників рейтингового страхового щорічника Insurance TOP.

Інформаційними джерелами для розрахунку показників та здійснення аналізу діяльності страхової компанії з страхування життя є річна та квартальна звітність: Ф-1 «Баланс», Ф-2 «Звіт про фінансові результати», Ф-3 «Звіт про рух грошових коштів», Ф-4 «Звіт про власний капітал», Ф-5 «Примітки для річної фінансової звітності».

Аналіз показників, що відображають фінансову основу страхової компанії здійснено на основі даних табл. 1.8, з використанням статистичних показників Рейтингу Forinsurer в Україні [94].

Таблиця 1.8

Динаміка показників діяльності страхової компанії з страхування життя СК «ТАС Life» у 2013 – 2017 рр.

№ п/п	Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	Зареєстрований капітал, тис. грн.	46306	46306	46306	46306	46306
2	Власний капітал, тис. грн.	117369	102271	130925	132867	250461
3	Страхові резерви, тис. грн.	614547	909259	1241797	1451795	2066736
4	Активи, тис. грн.	764985	1044738	1415242	1632684	2414392

За даними табл. 1.8, можна зробити висновок, що за ряд років зареєстрований капітал СК «ТАС Life» залишався незмінним. Керівництво компанії не вважає за потрібне збільшувати розмір такого показника. Це відображає стабільність, проте, збільшення показника зареєстрованого капіталу є позитивним зрушенням розвитку діяльності компанії. Динаміку зареєстрованого капіталу відображено на рис. 1.16.

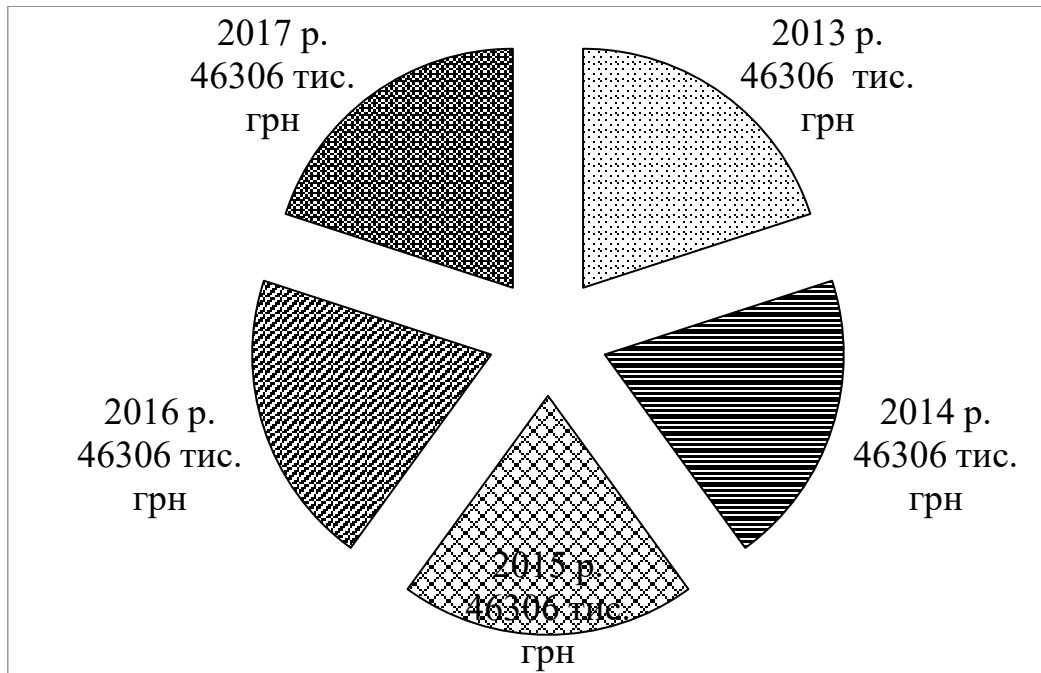

Рис. 1.16. Динаміка зареєстрованого капіталу страхової компанії «ТАС Life» за 2013 – 2017 рр.

З рис. 1.16 видно, що за ряд років статутний капітал компанії залишається незмінним.

У табл. 1.8 розглянуто динаміку власного капіталу. Результати порівняльного аналізу показали приріст показника власного капіталу на суму 133092 тис. грн це відображає позитивні зрушення в організації бізнесу компанії (рис. 1.17).

На рис. 1.17 видно, що власний капітал компанії, попри незмінність розміру зареєстрованого капіталу, зростає, при чому у період 2016 – 2017 рр. таке зростання було досить стрімким.

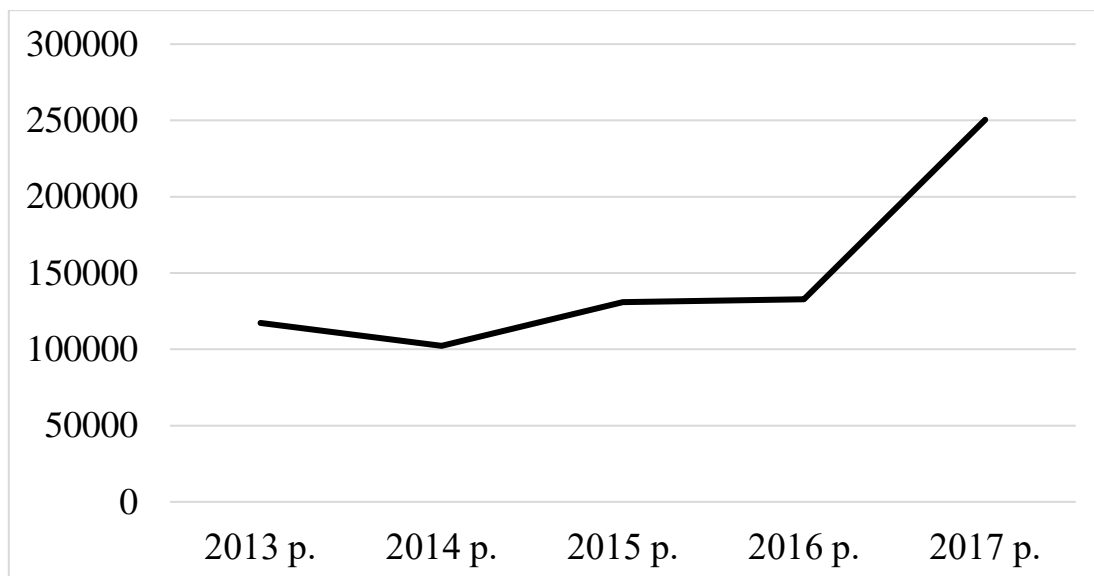

Рис. 1.17. Динаміка росту власного капіталу страхової компанії «ТАС Life» за 2013 – 2017 рр., тис. грн

Показник страхових резервів відображений стрімким ростом об'єму грошової маси від 614547 тис. грн у 2013 році до 2066736 тис. грн у 2017 році, тобто приріст за даний період 1452189 тис. грн. (рис. 1.18).

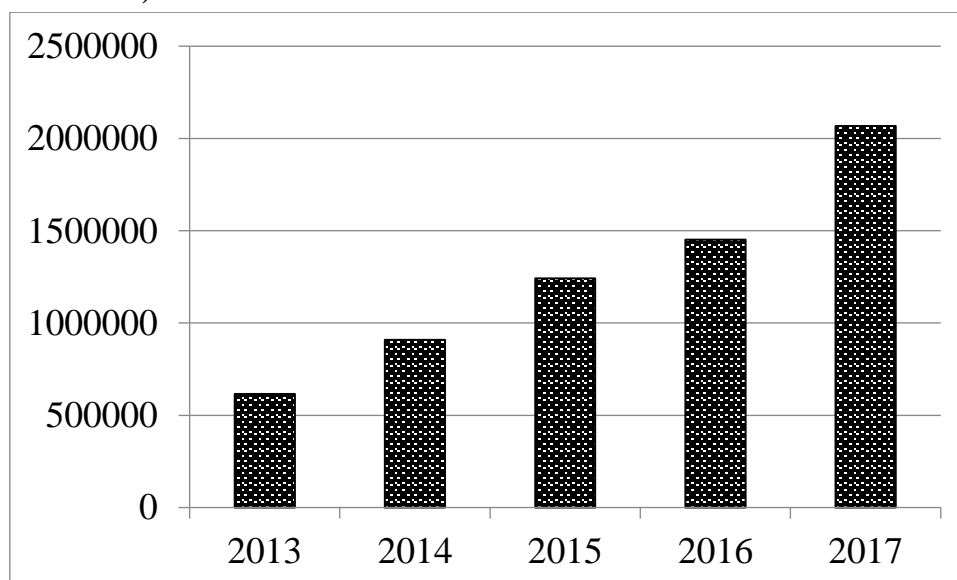

Рис. 1.18. Динаміка росту страхових резервів страхової компанії «ТАС Life» за 2013 – 2017 рр., тис. грн

З рис. 1.18 можемо спостерігати постійну динаміку росту розміру страхових резервів компанії, це може обумовлюватись

різними позитивними чинниками: збільшення в компанії кількості клієнтів, збільшенням вартості страхових програм, збільшення попиту на страхові продукти.

Активи компанії (табл. 1.8) відображені щорічним зростанням. Від 764985 тис. грн. у 2013 році показник зріс до 2414392 тис. грн у 2017 році, що на 1649407 тис. грн відображає приріст (рис. 1.19).

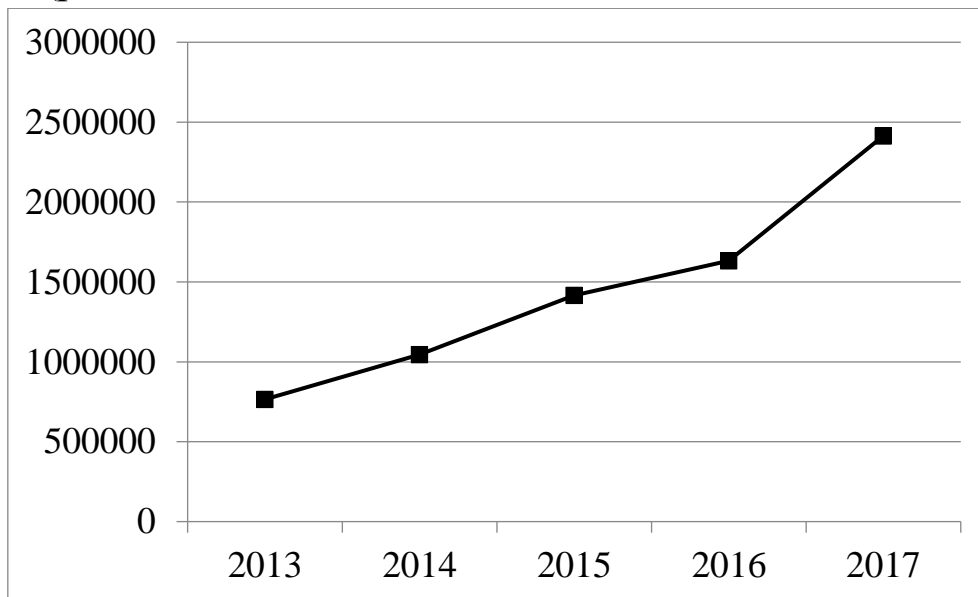

Рис. 1.19. Динаміка росту активів страхової компанії «ТАС Life» за 2013 – 2017 рр., тис. грн

Активи компанії (рис. 1.19) відображені постійним стрімким ростом, що є позитивним показником фінансової стабільності страховика.

Для повного аналізу фінансового забезпечення діяльності страховиків з страхування життя здійснимо аналіз допоміжних показників, що допомагають також у аналізі фінансового стану страховика, його платоспроможності та ліквідності, і впливають на прийняття рішення щодо страхування життя (довіра до страховика) (табл. 1.9):

– страхові платежі, показник що відображає обсяги платіжних надходжень від клієнтів, один з показників довіри до компанії.

– страхові виплати, показник виконання зобов'язань за договорами страхування життя.

Таблиця 1.9

Динаміка показників руху платежів страхової компанії з страхування життя СК «ТАС Life» у 2013 – 2017 рр.*

№ п/п	Показники	Станом на				
		31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017
1	Страхові платежі, тис. грн	145 916	209 464	257 637	285 857	442 105
2	Страхові виплати, тис. грн	36705	49575	55145	71748	108705
3	Рівень покриття витрат платежами, %	397	422	467	398	407

* [12]

Згідно з показниками табл. 1.9, ми спостерігаємо щорічне зростання розміру страхових платежів. Це свідчить що збільшується кількість клієнтів компанії, або ж зростає вартість послуги. У 2013 р. страхові платежі склали 145916 тис. грн і зріс до 442104,9 тис. грн на кінець 2017 р.

Розглядаючи страхові виплати, спостерігається тенденція збільшення їх обсягу. Це пояснюється тим що цей показник має ймовірнісний характер, у 2013 р. страхові виплати склали 36705 тис. грн, а на 31.12.2017 р. показник сягнув 108704,8 тис. грн.

Узагальнюючий показник, рівень покриття страхових виплат страховими платежами, більш точно відображає стан наявності і руху платежів в компанії.

Наочне відображення руху платежів і виплат можна розглянути на рис. 1.20.

Відображення на графіку руху страхових платежів і виплат дає можливість зробити висновок, що динаміка росту страхових платежів значно перевищує незначне збільшення розміру

страхових виплат. Проте, щоб побачити рівень відповідності покриття страховими платежами страхових виплат потрібно розглянути рис. 1.21.

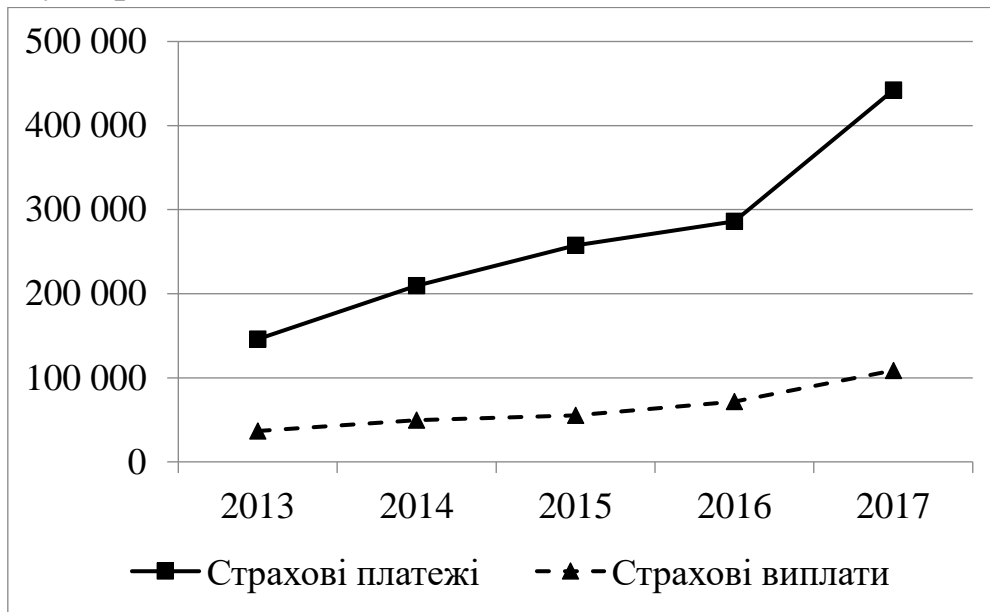

Рис. 1.20. Динаміка показників руху платежів за 2013 – 2017 рр. СК «ТАС Life», тис. грн

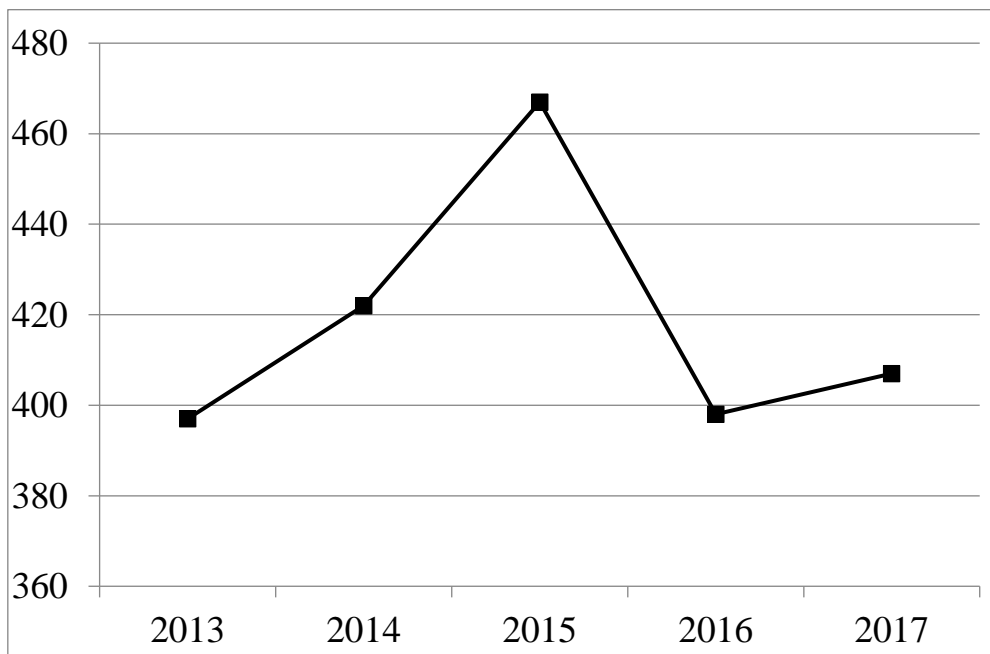

Рис. 1.21. Динаміка рівня покриття страхових виплат страховими платежами за 2013 – 2017 рр. СК «ТАС Life», тис. грн

Як видно з рис. 1.21, у 2015 році коефіцієнт покриття був самим вищим, а саме 467 %, в інших аналізованих роках показник становив понад 390%, що є високим фінансовим показником. Позитивним для страховика є те, страхові платежі значно перевищують страхові виплати, проте забезпеченість страхових платежів потрібно розраховувати за іншими показниками, що розглянуто далі.

Аналіз фінансового забезпечення дав змогу попередньо відобразити зовнішній фінансовий стан страховика і дійти висновку, що компанія стабільно працює на ринку страхування життя, і показники її діяльності підтверджуються зростанням кількості клієнтів, тобто зростає довіра до компанії.

Оцінку ефективності діяльності компаній з страхування життя варто здійснювати за напрямками:

1. Аналіз доходу компанії;
2. Аналіз витрат компанії;
3. Комплексна оцінка фінансового стану страховика:
 - ліквідності та платоспроможності компанії;
 - фінансової стійкості страховика;
 - фінансової привабливості;
 - рентабельності;
 - розрахунок ймовірності банкрутства страхової компанії.

Для такого поглибленого аналізу потрібно використовувати ряд показників та коефіцієнтів, які допомагають виявити фактори та чинники впливу на кінцеві результати діяльності страховиків.

Деякі з елементів аналізу ми використаємо для відображення внутрішнього фінансового стану діяльності страховика щоб здійснити оцінку фінансових показників діяльності компанії «ТАС Life».

Варто здійснити оцінку ефективності діяльності страховика для визначення його реального фінансового стану і позицій на ринку страхування життя.

Оцінка ефективності діяльності компаній з страхування життя – це комплексний аналіз доходу та витрат компанії, фінансових результатів, оцінки фінансового стану страховика, що включає визначення ліквідності та платоспроможності, фінансової привабливості та стійкості страховика, рентабельності та розрахунок ймовірності банкрутства страхової компанії.

Оцінку ефективності діяльності страховиків розпочнемо з аналізу зареєстрованого капіталу, як первинного джерела створення та функціонування страхової компанії. Для фінансового відображення стану компаній з страхування життя, доцільно розрахувати коефіцієнти приросту основних показників. Для розрахунку ми візьмемо 2013 р. – як дату початку і 2017 р. – як дату кінця періоду, що аналізується.

Одним із статистичних показників є коефіцієнт приросту, який характеризує рівень збільшення або зменшення показника. Коефіцієнт приросту статутного капіталу, ми розраховуємо на основі статистичного показника, адаптувавши його для статутного капіталу страхової компанії. Показник характеризує рівень збільшення статутного капіталу страхової компанії, чим більший коефіцієнт приросту, тим більш стійкий фінансовий стан набуває страхова компанія. Аналогічно, здійснимо розрахунки для інших фінансових показників, результати занесемо до табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Розрахунок приросту показників страхової компанії «ТАС Life» за 2013 – 2017 рр.

№ п/п.	Показники	Показник на початок періоду, тис. грн	Показник на кінець періоду, тис. грн	Приріст (+, –) тис. грн	Коефіцієнт приросту статутного капіталу
1.	Зареєстрований капітал	46306,00	46306	0	0
2.	Власний капітал	117369	250461	133092	2,13
3.	Страхові резерви	614547	2066736	1452189	3,36
4.	Активи	764985	2414392	1649407	3,16
5.	Страхові платежі	145 916	442 105	296189	3,03
6.	Страхові виплати	36705	108705	72000	2,96

За розрахунками в табл. 1.10 спостерігаємо стрімкі темпи приросту показників, при тому, що коефіцієнт приросту статутного капіталу становить 0, приріст власного капіталу становить 2,13, що покриває перший показник цілком досконало. Відповідно позитивним є ріст показників активів, страхових резервів та страхових платежів. Збільшення коефіцієнта приросту страхових виплат відображає негативну тенденцію для компанії і її фінансового результату, проте для клієнтів, це є привабливим показником, що компанія виконує свої зобов'язання за договорами страхування життя.

Для того, щоб відобразити достатність страхових резервів в кожній із компаній, ми вважаємо за потрібне, поєднати декілька показників діяльності компанії і розрахувати показники, що вказують на достатність покриття страхових платежів страховими резервами.

Страхові резерви, за своєю суттю, відображають величину не виконаних, на даний момент, зобов'язань страховика за укладеними зі страхувальниками договорів страхування. Також кошти страхових резервів використовуються для фінансування інвестиційних проектів, тобто є джерелом інвестиційного фінансування.

Страхові резерви страхової компанії не є її власністю, але компанія розпоряджається такими грошима і використовує їх в інвестиційних проектах, які приносять прибуток. За рахунок такого прибутку відбувається збільшення страхових резервів.

Сучасні фінансисти повинні розраховувати показники, що відображають глибоке фінансове значення, наприклад, коефіцієнт покриття страхових платежів страховими резервами, що дасть змогу проаналізувати стан таких резервів і їх достатність для виконання зобов'язань перед клієнтами; коефіцієнт ліквідності страхових платежів, тобто на скільки компанія може бути ліквідною в погашенні виплат за договорами страхування життя в непередбачуваному випадку масових виплат.

Коефіцієнт покриття страхових платежів страховими резервами ми пропонуємо розраховувати за формулою:

$$КП = СР/СП, \quad (1.1)$$

де КП – коефіцієнт покриття страхових платежів страховими резервами;

СР – страхові резерви;

СП – страхові платежі.

Коефіцієнт ліквідності страхових платежів ми пропонуємо розраховувати за формулою:

$$КЛ = (СР + ЗК)/СП, \quad (1.2)$$

де КЛ – коефіцієнт ліквідності страхових платежів;

СР – страхові резерви;

ЗК – зареєстрований капітал;

СП – страхові платежі.

Отже, здійснимо розрахунки на основі показників табл. 1.8 та 1.9, результати оформимо до табл. 1.11.

Таблиця 1.11

Розрахунок коефіцієнтів покриття та ліквідності СК «ТАС Life»

№ п/п	Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1.	Коефіцієнт покриття страхових платежів страховими резервами	4,21	4,34	4,82	5,08	4,67
2.	Коефіцієнт ліквідності страхових платежів	4,53	4,56	5,00	5,24	4,78

Особливістю таких показників є те, що фінансист може відображати фактичний стан забезпеченості зобов'язань за договорами страхування життя. На рис. 1.22 відображено зріст показників у 2016 році і незначний спад у 2017 році, без використання коефіцієнтів, динаміка показала зріст залучених

показників у 2017 році, а аналіз показує спад, що є фінансовим відображенням показників.

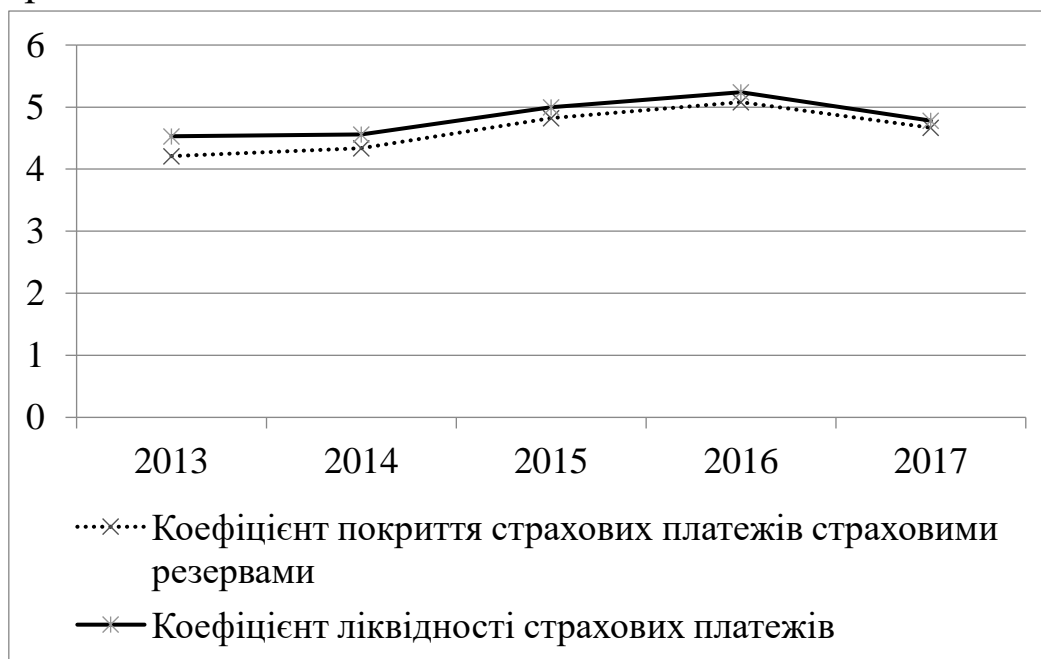

Рис. 1.22. Динаміка росту коефіцієнтів покриття та ліквідності СК «ТАС Life» за 2013 – 2017 рр., тис. грн

Треба зазначити, що результати проведених аналітичних розрахунків не є єдиним і безумовним критерієм для прийняття управлінських рішень, спрямованих на поліпшення фінансового стану компанії. Треба врахувати знання та інтелект особи, що приймає рішення, її досвід у сфері страхування та особисті якості, які справляють великий вплив на якість управлінсько-фінансових рішень. Тільки оптимальне поєднання аналітичних (формалізованих) розрахунків та неформалізованих процедур прийняття управлінських рішень забезпечують страховій компанії перемогу у боротьбі з конкурентами. Для удосконалення діяльності страховика з страхування життя ми пропонуємо здійснити інші важливі розрахунки, що відображено далі.

16 травня 2008 року, 10 років тому, Україна набула повноправного членства у Світовій організації торгівлі. Це стало початком важливого етапу інтеграції країни у світову торговельну

систему та глобальну економіку. Такі зміни відбулися і в сфері страхування життя.

На основі детального аналізу і оцінки ефективності функціонування страхової компанії з страхування життя, а також дослідження законодавчої бази, ми дійшли висновку, що при створенні страховика з страхування життя компанія виконала умову законодавства і сформувала зареєстрований капітал у розмірі не менше 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України (згідно законодавства України станом на 2001 рік), але впродовж багатьох років свого існування компанія не збільшує його обсягу. Оскільки, законодавство зазначає, що через 5 років після вступу України до СОТ зареєстрований капітал такої компанії повинен становити 10 млн євро [12]. Згідно Законодавства сьогодення мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України [12]. Оскільки компанія була створена 2000 році їй дозволяється не збільшувати розмір статутного капіталу, проте таким чином компанія втрачає лідируючі позиції серед інших страховиків зі страхування життя. Ми вважаємо, що СК «ТАС Life» варто розпочати поступове збільшення розміру зареєстрованого фонду вже зараз, оскільки таке збільшення мало відбутись ще 5 років тому.

Поступове збільшення розрахуємо виходячи з того, що компанія наразі має 1,5 млн євро зареєстрованого капіталу, його збільшення має досягнути показника 10 млн євро за 5 років, отже маємо результат:

$$10 \text{ млн євро} - 1,5 \text{ млн євро} = 8,5 \text{ млн євро};$$

$$8,5 \text{ млн євро} / 5 \text{ років} = 1,7 \text{ млн євро за рік.}$$

$$1,7 \text{ млн євро} * 32 \text{ грн за 1 євро} = 54,4 \text{ млн грн за рік.}$$

Розрахунок показав, що компанії варто збільшувати розмір зареєстрованого капіталу на 1700 тис. євро в рік протягом 5 років, щоб не втратити свої лідируючі позиції в Україні і щоб при змінах в законодавстві у компанії не виникло різкої проблеми збільшення зареєстрованого капіталу.

Отже, для страховика потрібно поступово збільшувати статутний капітал впродовж 5-ти років. Ми пропонуємо здійснювати таке збільшення за формулами:

$$1. C_{\phi 1} = C_{\phi п} + X; \quad (1.3)$$

$$2. C_{\phi 2} = C_{\phi 1} + X; \quad (1.4)$$

$$3. C_{\phi 3} = C_{\phi 2} + X; \quad (1.5)$$

$$4. C_{\phi 4} = C_{\phi 3} + X; \quad (1.6)$$

$$5. C_{\phi 5} = C_{\phi 4} + X; \quad (1.7)$$

$$X = (C_{\phi к} - C_{\phi п}) / 5 \text{ років}, \quad (1.8)$$

де $C_{\phi п}$ – статутний фонд на початок періоду;

$C_{\phi 1...5}$ – статутний фонд кожного наступного року;

$C_{\phi к}$ – статутний фонд на кінець періоду;

X – сума збільшення статутного капіталу за рік.

Результати розрахунків зазначені в табл. 1.12.

Таблиця 1.12

Прогнозування збільшення розміру статутного капіталу

№ п/п	Роки	Розмір показника, млн євро
1	2018	3,2
2	2019	4,9
3	2020	6,6
4	2021	8,3
5	2022	10,0

Основним джерелом збільшення зареєстрованого капіталу може бути прибуток підприємства, що відображається в загальному на власному капіталі страховика. Якщо розглянути динаміку власного капіталу і припустити, що показник буде

пропорційно зростати щороку, то можна розрахувати можливість збільшення зареєстрованого капіталу з власного капіталу (за рахунок однієї з її складових) (рис. 1.24).

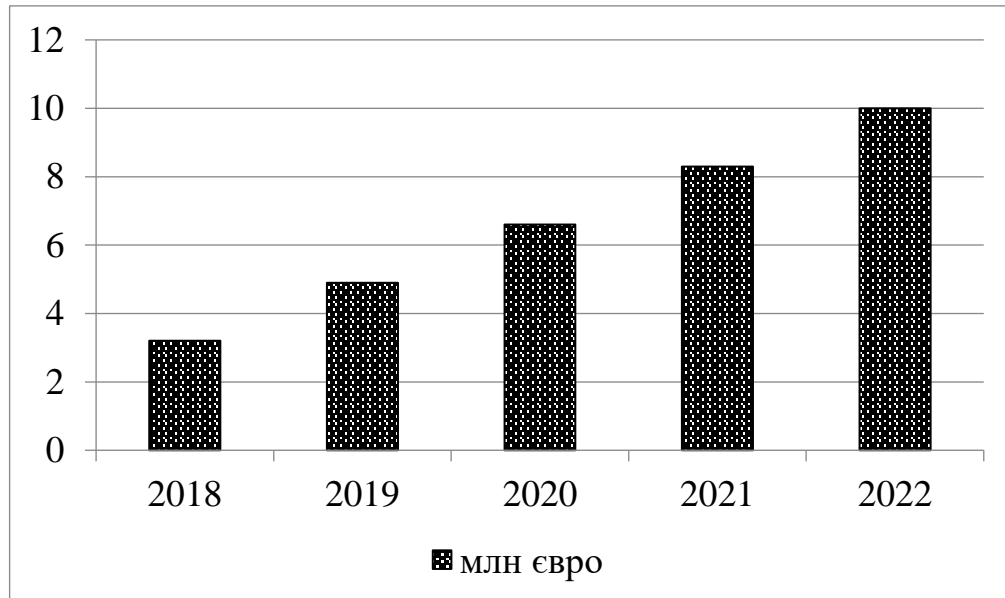

Рис. 1.23. Планування динаміки росту зареєстрованого капіталу на 2018 – 2022 рр.

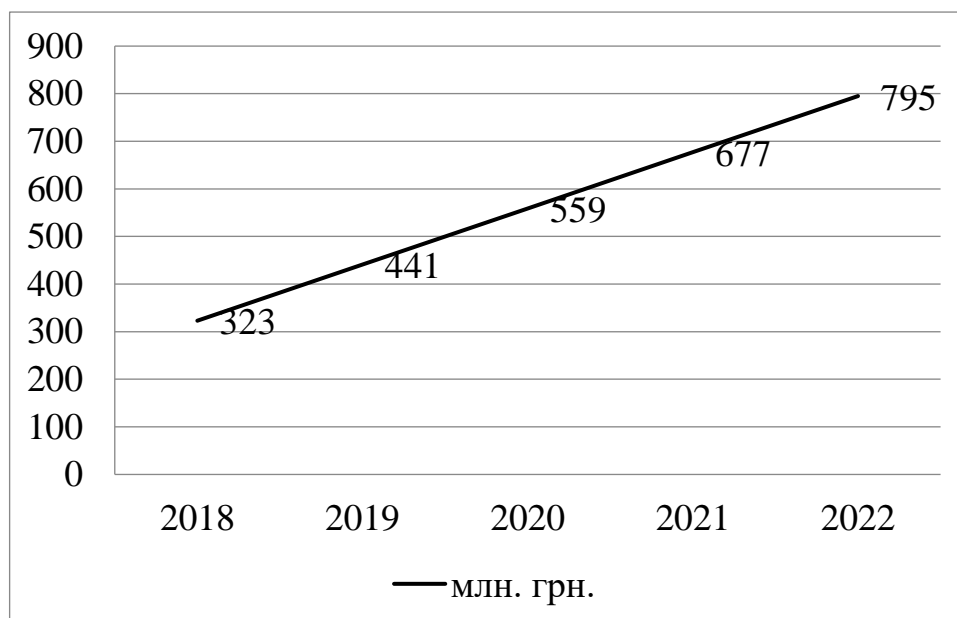

Рис. 1.24. Планування динаміки росту власного капіталу на 2018 – 2022 рр.

Як видно з рисунку 1.24 власний капітал страхової компанії планово зростає, показник є прогнозований на основі фактичного збільшення розміру власного капіталу 2017 року відносно 2016 року (250,5 млн грн. – 132,9 млн грн = 117,6 млн грн), тобто 117,6 млн. грн. є прогнозована сума збільшення щороку відносно попереднього показника впродовж п'яти років.

Розглянемо можливість збільшення статутного фонду за рахунок власного капіталу на основі трендового аналізу, який являє собою визначення основної тенденції розвитку в часі показників фінансової звітності. У найбільш простому випадку він може базуватись на розрахунках відносних відхилень показників фінансової звітності за ряд років від рівня базисного року для якого всі показники приймаються за 100 %.

Трендовий аналіз – порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників, очищеної від впливу індивідуальних особливостей окремих періодів. За допомогою тренду здійснюється екстраполяція найважливіших фінансових показників на перспективний період, тобто перспективний прогнозний аналіз фінансового стану [97].

Лінійна апроксимація добре описує величину, що спочатку швидко зростає, а потім поступово стабілізується. Описує як позитивні, так і негативні величини (рис. 1.25).

На рис. 1.25 спостерігаємо плавне зростання показника власного капіталу, що в сукупності підіймає рівень зареєстрованого капіталу. При наявності показників нерозподіленого прибутку СК «ТАС Life» можна було б спрогнозувати зростання показників зареєстрованого капіталу безпосередньо за рахунок даного показника. Необхідність збільшення зареєстрованого капіталу є нагальною, оскільки інші компанії зі страхування життя зайняли лідируючі позиції страхового рейтингу ринку страхування життя.

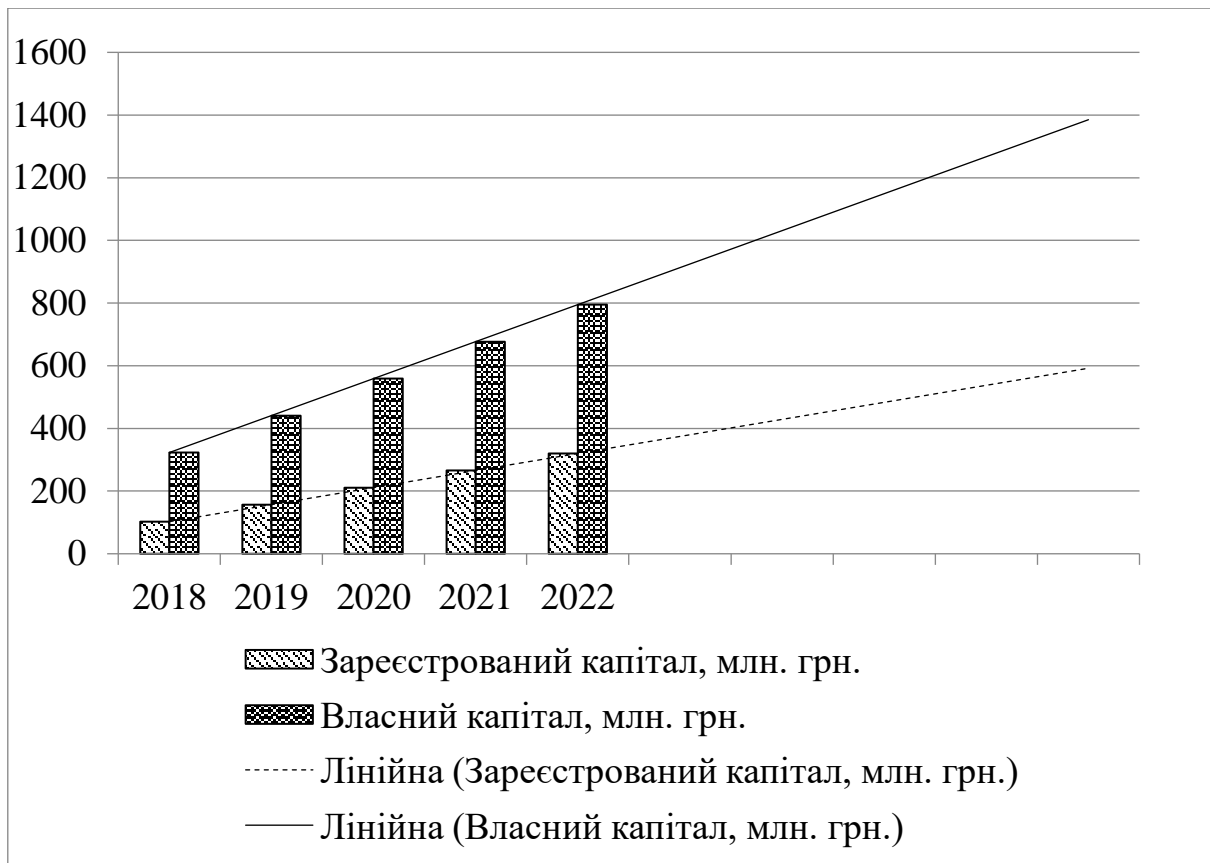

Рис. 1.25. Трендовий аналіз планових показників з використанням лінійної апроксимації

Як видно з прогнозу, лінія тренду постійно збільшується, але для розрахунків ми взяли примусове збільшення показників, розрахуємо тренд для фактичних показників на п'ять років вперед, виходячи з фактичних показників власного капіталу та зареєстрованого капіталу (табл. 1.8).

На рис. 1.26 використано експонентне наближення, оскільки його варто використовувати в тому випадку, якщо швидкість зміни даних безупинно зростає, що відбувається в нашому випадку. Отже, прогноз зростання власного капіталу прямо пропорційно забезпечить зростання зареєстрованого капіталу СК «ТАС Life».

Отже, аналіз показав, що збільшення показників зареєстрованого капіталу можливе, при стабільному зростанні розміру власного капіталу страховика.

Рис. 1.26. Трендовий план на 5 років на основі фактичних показників з використанням експонентної апроксимації

Фахівці знають, що фінансова надійність страхової компанії з страхування життя визначається шляхом розрахунків ряду показників: співвідношення власного та залученого капіталу, ліквідних активів та короткострокової дебіторської заборгованості та інші. Але для такого розрахунку потрібні показники фінансової звітності. У багатьох розвинених країнах світу розрахунком показників займаються рейтингові агентства.

Однією з самих відомих рейтингових компаній є «Standard&Poor's», яка використовує рейтингову шкалу наведену в табл. 1.13.

В Україні з 2001 р. діє страховий рейтинг «Insurance TOP» – щоквартальне видання Українського науково-дослідного інституту права та економічних досліджень, яке публікує рейтинги

страховиків загального страхування та страхування життя, а також страхових брокерів.

Таблиця 1.13

Рейтингова шкала надійності страхової компанії*

Рейтинг	Характеристика рейтингу
AAA	Виключно висока здатність виконання фінансових зобов'язань; найвищий рейтинг
AA	Дуже висока здатність виконання фінансових зобов'язань
A	Висока здатність виконання фінансових зобов'язань, але елемент може бути пошкоджений негативним впливом несприятливих економічних умов і змін обставин
BBB	Достатня здатність виконання фінансових зобов'язань, але більша відчутність до несприятливих економічних обставин
BB	Поза небезпекою в короткій перспективі, але наявна значна невизначеність, пов'язана з чуттєвістю до несприятливих ділових, фінансових і економічних обставин
B	Висока вразливість за наявності несприятливих, ділових і економічних умов, проте, в даний час є можливість виконання фінансових зобов'язань
CCC	На даний час знаходиться в небезпеці; виконання обов'язків цілком залежить від сприятливих ділових, фінансових і економічних умов
CC	На даний час знаходиться в великій небезпеці
C	Була подана заява про банкрутство або прийняте аналогічне рішення, але платежі і фінансові зобов'язання виконуються
D	Неплатоспроможність щодо фінансових зобов'язань (дефолт)

* [92]

Саме необхідність в детальному аналізі, порівнянні, визначенні ряду показників, що характеризують фінансовий стан компанії, зумовило появу рейтингових агентств, які займаються згрупуванням показників діяльності страхових компаній і визначають рівень її стійкості. Проте і вони не досліджують ряд показників, які містять глибоке фінансове значення.

Кожен фінансист, повинен уміти здійснити поглиблений аналіз стану страхової компанії та показників її діяльності. Метою такого аналізу є виявлення відповідності показників та впливу окремих факторів на фінансові результати страховика. Якщо

громадяни України не мають фінансової освіти, то вони повинні звертатися не лише до результатів страхових рейтингів, але і до відгуків сучасних фінансистів, які публікують результати нових видів аналізу діяльності страхових компаній з страхування життя і займаються даною проблематикою.

На основі досліджень та узагальнення теоретичних засад діяльності страхових компаній з страхування життя запропоновано здійснювати аналіз функціонування таких компаній за допомогою визначення додаткових показників (коефіцієнт покриття страхових платежів страховими резервами та коефіцієнт ліквідності страхових платежів), що дало змогу удосконалити систему показників, що відображають фінансове забезпечення, ефективність діяльності компаній. Такі показники широко розкривають вплив окремих факторів на страхові премії, які є основним джерелом інвестицій.

Проаналізовано фінансове забезпечення діяльності страхової компанії з страхування життя «ТАС Life» за період 2013 – 2017 рр. Аналіз свідчить, що всі показники компанії мають задовільне фінансове значення зі змінним характером, займають стійкі позиції на ринку страхування життя, є лідером в даній галузі серед інших страховиків. Однак, компанія «ТАС Life» не збільшує розміри зареєстрованого капіталу компанії, що зменшує її рейтинг серед інших компаній.

Здійснено оцінку ефективності діяльності страховика з страхування життя. Виявлено, що показники діяльності, що оприлюднюють страхові компанії, не дають змогу у повному обсязі оцінити їх фінансовий стан, ефективність діяльності, тому для аналізу використано внутрішню інформацію страхових компаній, їх фінансову звітність. Показники загального доступу поверхнево характеризують діяльність компанії, аналіз фінансової звітності дає глибоку оцінку. Дослідження показали, що комплексна оцінка ефективності діяльності страховиків відображає реальну картину фінансового стану, фінансової

стійкості, платоспроможності та ліквідності компанії, фінансової привабливості, а також можливості її банкрутства.

Отже, сучасні фінансисти вважають за доцільне здійснювати поглиблений аналіз компаній зі страхування життя, що б максимально правильно зробити вибір страховика в даній галузі.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Галагуза Н. Ф. Страхование посредничество: значение, формы, перспективы : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Москва, 2001. 24 с.

2. Directive 2002/92/EC of the European Parliament and of the Council of 9 December 2002 on insurance mediation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2002/92/oj>

3. Залетов О. М. Страхове посередництво: теорія і практика: навч. посібник / За редакцією О. М. Залетова. Київ: Міжнародна агенція «ВееZone», 2004. 416 с.

4. Гришын Г. Страховые брокеры – лишнее звено или надежный партнер? *Альманах. Страховий ринок України*. 2002. № 3. С. 57–63.

5. Васильев О. В. Проблемы удосконалення інфраструктури страхового ринку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 2(66). С. 204–208.

6. Кнейслер О. В. Ринок перестраховання України: теоретико-методологічні доміанти формування та пріоритети розвитку: [монографія]. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.

7. Налукова Н. І. Страхове посередництво у контексті забезпечення збалансованості інтересів страховиків і страхувальників. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 845–849.

8. Насырова Г. А. Модели государственного регулирования страховой деятельности. *Вестник Финансовой академии*. 2003. №4. С. 38–49.

9. Directive (EU) 2016/97 of the European Parliament and of the Council of 20 January 2016 on insurance distribution (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32016L0097>

10. Кудрявська Н. В. Фінансово-економічні та правові основи діяльності страхових посередників. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 86–89.

11. Самаркин Д. В. Системы страхования в США, Великобритании и Германии. Москва, 2001. 25 с.

12. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>

13. Клапків Ю.М. Особливості діяльності страхових агентів на ринку страхових послуг України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 3 (09). С. 119–123.

14. Чисельність персоналу в страхових компаніях України. *Українська федерація убезпечення*. URL: <http://ufu.org.ua/ua/news/publications/6984>

15. Потребителю страховых услуг. *Ассоциация профессиональных страховых брокеров*. URL: <http://insurancebroker.ru/potrebitelyu-strakhovykh-uslug>

16. Международная практика на рынке страховых брокерских услуг в нефтегазовом секторе. Исследовательский центр компании «Делойт» в СНГ. Москва, 2016. 66 с.

17. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 755-IV від 15.05.2003 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

18. Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів: Розпорядження Держфінпослуг № 736 від 28.05.2004 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0801-04>

19. Про затвердження Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів: Розпорядження Держфінпослуг № 4421 від 04.08.2005 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0955-05>

20. Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення посередницької діяльності на території України з укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами: Розпорядження Держфінпослуг № 8170 від 25.10.2007 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1288-07>

21. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1996 р. №1523. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1523-96-п>.

22. Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Inshi-reiestry-ta-pereliku.html>

23. Нестерова Д., Кудрявська Н. Розвиток страхового посередництва в розвинутих європейських країнах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. № 3(180). С. 42–47.

24. Перелік страхових та/або перестрахових брокерів-нерезидентів, які повідомили про намір здійснювати діяльність на території України. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Inshi-reiestry-ta-pereliku.html>

25. Перелік страхових посередників, які повідомили про намір здійснювати посередницьку діяльність на території України

з укладання договорів страхування/перестраховування зі страховиком-нерезидентом. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Inshi-reiestry-ta-pereliky.html>

26. Інформація про посередницькі послуги у страхуванні та/або перестраховуванні. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-poserednytski-posluhy-u-strakhuvanni-taabo-perestrakhuvanni.html>

27. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stand-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>

28. Чвортко Л. А. Сучасний стан та перспективи брокерської діяльності на страховому ринку України. *Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку* : матер. І Всеукраїнської наук.-практ. конф., 19 квіт. 2018 р., м. Умань / за ред. д. е. н., проф. О. Г. Чирви. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 184–188.

29. Махортов Ю. О., Телічко Н. О. Роль страхових брокерів у розвитку страхового ринку України. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 4 (18). С. 122–129.

30. Кнейслер О. В. Страхове посередництво на ринку перестраховування. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. №1. С. 154–159.

31. Яременко Н. В. Еволюція інституту брокерів на світовому ринку страхових послуг. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. №2. С. 286–291.

32. Чвортко Л. А. Особливості діяльності посередників на страховому ринку України. *Економіка і управління: проблеми науки та практики*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. Інтернет-

конф. 12–13 груд. 2013 р. Дніпропетровськ: ФОТ Дробязко С. І., 2013. С. 223–226.

33. Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2004 № 124. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/124-2004-п>

34. Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядок їх підтвердження: Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 11.07.2013 № 2262. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1285-13>

35. Клапків Ю. М. Конфлікт інтересів у діяльності страхових посередників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2017. Вип. 2. С. 171–176.

36. Мельничук Ю. М., Гарматюк О. В. Фактори впливу на збутову діяльність страховиків зі страхування життя. *Економічні горизонти*. 2018. №1(4). С. 60–66.

37. Кондратенко Д. В. Вплив каналів реалізації страхових послуг на вибір споживачів. *Бізнес Інформ*. 2014. № 10. С. 358–361.

38. «4P» маркетингу страхових компаній: монографія / [Козьменко О.В., Козьменко С.М., Васильєва Т.А. та ін.]; кер. авт. кол. О.В. Козьменко. Суми: Університетська книга, 2014. 432 с.

39. Яворська Т. В. Страхові послуги: навчальний посібник. URL:

https://pidruchniki.com/158407207183/strahova_sprava/strahovi_poslugi

40. Матяшевич А. Хто заплатить українському брокеру? *Страхова справа*. 2004. № 4. С. 74-75.

41. Чвортко Л. А., Корнієнко Т. О., Вінницька О. А. Правові та практичні аспекти діяльності страхових посередників у системі продажів страхових послуг в Україні. *Економічні горизонти*. 2018. № 3 (6). С. 86–94.

42. Мельничук Ю. М. Аналіз законодавчої бази страхування життя в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. Вип. 11(2). С. 181–189. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apreg_2015_11\(2\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apreg_2015_11(2)_25).

43. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 47–93. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 29. С. 320.

44. Пампуха С. І. Економічна природа страхування: організаційно-економічні аспекти сутності. *Страхова справа*. 2004. №1. С. 85–88.

45. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2002. 203 с.

46. Стихійні лиха у 2018 році завдали людству збитків на \$160 млрд – дослідження. *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/stihijni-liha-u-2018-roci-zavdali-lyudstvu-zbitkiv-na-dollar160-mlrd-doslidzhennya> (дата звернення: 17.01.2019).

47. Munich Re оцінила кліматическіє ризики, убытки и их последствия для благосостояния людей. *Казахский портал о страховании*. URL: <https://allinsurance.kz/articles/analytical/8234-munich-re-otsenila-klimaticheskie-riski-ubytki-i-ikh-posledstviya-dlya-blagosostoyaniya-lyudej> (дата звернення: 15.01.2019).

48. Звіт про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2017 році. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*. URL: [http://www.dsns.gov.ua/files/2018/1/26/Zvit2017\(KMU\).pdf](http://www.dsns.gov.ua/files/2018/1/26/Zvit2017(KMU).pdf) (дата звернення: 17.01.2019).

49. Чвертко Л. А., Чолинець Я. В. Агрострахування як інструмент мінімізації сільськогосподарських ризиків. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів, м. Умань, 31 жовтня – 1 листопада 2018 р. : [зб. наук. тез] / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Навч.-

науковий ін-т економіки та бізнес-освіти; [за ред. д. е. н., проф. О. Г. Чирви]. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 139–142.

50. Чвертко Л. А., Вінницька О. А., Корнієнко Т. О. Страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічні горизонти*. 2019. № 1 (8). С. 53–62.

51. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09 лютого 2012 р. № 4391-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. С. 491.

52. Зуб Г. І., Гудзь О. Є. Державна політика щодо розвитку страхування сільськогосподарських ризиків. *Облік і фінанси АПК*. 2006. № 6. С. 83–88. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/derzhavna-politika-schodo-rozvitku-strahuvannya-silskogospodarskih-rizikiv.html> (дата звернення: 07.01.2019).

53. Гриценко С. П. Латинська мова й основи римського права: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.

54. Современная украинская энциклопедия. Харьков: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2005. Т. 13. 1294 с.

55. Майовець Є. Й. Теорія аграрних відносин: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 276 с.

56. Курило В. І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій. *Економіка АПК*. 2014. №2. С. 87–92.

57. Остапенко О. М. Цілеспрямованість категорії «сільськогосподарське страхування». *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education*. 2012. № 29. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer29/826.pdf> (дата звернення: 15.01.2019).

58. Лобова О. М. Теоретичні основи сільськогосподарського страхування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. № 126. С. 58–61.

59. Бондарчук М. К., Кондрат І. Ю. Особливості розвитку сільськогосподарського страхування в Україні на засадах

державно-приватного партнерства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 182–188.

60.Самойлик Ю. В. Агростраховання як інструмент управління ризиками у сільському господарстві. *Таврійський державний агротехнологічний університет*. 2012. № 18. С. 345–354.

61.Петрук Т. Ю. Економічний зміст та значення сільськогосподарського страхування. *Агросвіт*. 2017. № 4. С. 46–52.

62. Горіславська І. В. Правове регулювання страхових відносин сільськогосподарських підприємств: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2010. 16 с.

63.Про іпотеку: Закон України від 05 червня 2003 р. № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. С. 313.

64.Чвертко Л. А. Теоретичні підходи до визначення сутності сільськогосподарського страхування. *Економіка та управління в XXI ст.: виклики та перспективи розвитку*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (30–31 трав. 2019 р., м. Умань) / МОН України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; [за ред. д. е. н. О. Г. Чирви]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. С. 145–149.

65.Ринок агростраховання в Україні: проблеми і перспективи. *Agronews*. URL: agronews.ua/node/84922 (дата звернення: 25.01.2019).

66.Герасименко Н. А. Регулювання системи страхування сільськогосподарських культур в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / НУБІП України. Київ, 2010. 20 с.

67.Перспективи розвитку агростраховання. *Юридична газета*. URL: jur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/perspektivi-rozvitku-agrostrahuvannya.html (дата звернення: 25.01.2019).

68.Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) Статистичний збірник. 1990 – 2010. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата

звернення: 25.01.2019).

69. Сільське господарство України. Статистичний збірник. 2016. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 25.01.2019).

70. Сільське господарство України. Статистичний збірник. 2017. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 25.01.2019).

71. Статистичний бюлетень. Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) за 2015 рік. Остаточні дані. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 25.01.2019).

72. Консолідовані звітні дані. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Konsolidovani-zvitni-dani.html> (дата звернення: 25.12.2018).

73. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення: 23.01.2019).

74. Про Державний бюджет України на 2005 рік: Закон України від 23 грудня 2004 року № 2285-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2285-15> (дата звернення: 22.01.2019).

75. Про ефективність використання коштів Державного бюджету України, виділених на розвиток АПК у 2005 році. *Рахункова палата України*. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/671040> (дата звернення: 23.01.2019).

76. В Європу з «зеленою скринькою». *ЛІГА: ЗАКОН*. URL: http://www.ligazakon.ua/news_old/ga003510.html (дата звернення: 22.01.2019).

77. Ринок агрострахування України: уточнені дані щодо виплат у 2017 році та попередні дані страхування у 2018 році. Аналітичне дослідження. *Міністерство аграрної політики та продовольства України у співпраці з Проектом «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії», Міжнародна фінансова корпорація (IFC, Група Світового банку)*. URL:

http://www.aui.org.ua/media/publications/529/files/Market%20Survey%20Report_2018_04_13_11_06_14_365993.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

78. Добіжа Н. В. Сучасний стан та проблеми агрострахування в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_41.

79. Алескерова Ю. В. Удосконалення державної підтримки сільськогосподарського страхування. *Облік і фінанси*. 2014. №4(66). С. 96–102.

80. Ринок агрострахування України. Фокус на 2014 – 2016 роках. *Проект «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії»*. URL: <https://forinsurer.com/files/file00564.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

81. Итоги страхового рынка Украины за 2017 год. *Insurance TOP*. № 1 (61). 2018. URL: forinsurer.com/insurancetop_61 (дата звернення: 24.01.2019).

82. Аналітичне дослідження «Ринок агрострахування України у 2017-му андерайтинговому році». URL: <http://agroinsurance.com/wp-content/uploads/2017/11/Ryynok-agrostrahovaniya-Ukrainyi-za2017-god.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

83. Розвитку агостраховання в Україні сприятиме зміна клімату та держпідтримка. *Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу*. URL: <https://propozitsiya.com/ua/rozvytku-agrostrahuvannya-v-ukrayini-spryyatyme-zmina-klimatu-ta-derzhpidtrymka> (дата звернення: 15.01.2019)/

84. Створення системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Українська федерація убезпечення*. URL: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/4958

85. Гаманкова О. Г. Ринок страхових послуг України: сутність, тенденції та шляхи розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2010. 33 с.

86. Шебанін В. С., Кормишкін Ю. А. Страхування – як складова інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. Вип. 2. С. 3–10.

87. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.

88. Руснак А. В., Карнаушенко А. С., Петренко В. С. Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 5–10.

89. Чвертко Л. А., Мельничук Ю. Н. Страховые механизмы управления сельскохозяйственными рисками. *Современная аграрная экономика: наука и практика: материалы международной научно-практической конференции / редкол.: И. В. Шафранская (гл. ред.) [и др.]*. – Горки: БГСХА, 2019. – С. 285–290.

90. Залетов О.М. Убезпечення життя: монографія. Київ: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2006. 688 с.

91. *FinPost*. URL: <https://finpost.com.ua/news/8750>

92. Страховий рейтинг Insurance Top. URL: <https://forinsurer.com/ratings/life/17/12/2>

93. *СК ТАС Life*. URL: <http://www.taslife.com.ua>

94.Заруба О. Д. Основи страхування: посібник. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту та бізнесу, 1995. 180 с.

95.Планування та трендовий аналіз. URL:
<https://studfiles.net/preview/2398235/page:4/>